

Science in Monolingual General Dictionaries: Processing Specialized Lexical Units in Monolingual General Dictionaries

Farshid Samaei¹

Assistant professor, Terminology Department, Academy
of Persian Language and Literature, Tehran, Iran.

Abstract

The subject of this research was an analysis of specialized lexical units in monolingual general dictionaries. What are the criteria for including scientific entries in monolingual general dictionaries? How are terms processed in general dictionaries? What fields are considered specialties? What specialized units from each field are included in general dictionaries? How are the sense divisions of specialized entries represented? Answering these questions highlighted some theoretical aspects of lexicography and revealed the complexity of its distinction from terminology science. The place of neologisms in the language of science and the continuous movement of lexical units from specialized language to general language and the specialization of general units raise concepts such as lexical circulation and semantic circulation in the field of monolingual and bilingual general dictionaries. Dictionaries are considered as a representation of the synchronic space of the speakers of each language. Scientific and specialized lexical units also undergo lexico-conceptual permeability from their own fields and, by being included in monolingual and bilingual dictionaries, follow their indigenization path. Some of them remain in the form of loanwords and, with phonetic or morphological changes, accept the lineage of the target language, while others are deleted from dictionaries over time because of socio-historical developments. The most important issue in this

1. farshid.samaei@apll.ir (Corresponding Author)

How to cite: Samaei, F. (2025). Science in Monolingual General Dictionaries: Processing Specialized Lexical Units in Monolingual General Dictionaries. *Language and Linguistics*, 21(41), 97- 140. doi: [10.30465/lsi.2026.51986.1815](https://doi.org/10.30465/lsi.2026.51986.1815)

regard is the natural circulation of these lexical units in monolingual general dictionaries and the linguistic and conceptual changes that occur with their inclusion in these dictionaries. The present research was analyzed in Persian monolingual general dictionaries, but in some cases, corresponding English and French entries were also mentioned for deeper analysis.

Keywords: lexical circulation, lexical unit, lexicography, neologism, term, terminology

1. Introduction

A significant percentage of the lemmata in monolingual general dictionaries are special or specialized lexical units. The inclusion of specialized terms in general dictionaries dates back to the seventeenth century. In the field of English lexicography, the *New World of English Words*, or *A General English Dictionary*, was one of the first reference works to include these lexical units in the form of entries. An important issue in monolingual general dictionaries is that it is not possible to determine the exact number of scientific terms in these dictionaries, because the specialization of lexical units is considered with different criteria in dictionaries. From this perspective, the organization of the macrostructure of dictionaries is also important, and the larger the dictionary, the more scientific terms they contain. Today, the increase in science and technology entries in monolingual general dictionaries is due to users' greater attention to scientific issues. Modern monolingual dictionaries have become more encyclopedic in their function, and this has led to a lack of complete processing of general words in them.

2. Literature Review

To examine the background in this field, the most practical method is to examine and analyze the style guides of different dictionaries and examine the reasons for choosing scientific lexical units. From this perspective, examining French and English dictionaries reveals the importance of scientific and technical words in general monolingual dictionaries. Jean Pruvost (2008, pp. 9-11) provides a detailed history of the evolution and inclusion of these two concepts in the French language. For the first time, Maurice de la Porte used the word “terme” in the sixteenth century (1571) in the sense of “borne” from the Latin root “terminus”. In fact, at that time, “terme” had been proposed in the sense of specific limits in space and time. However, with the evolution of the Latin word “terminus” to “that which limits the meaning (of a word)”, the use of “terme” was also limited to the meaning of “special word”, in a specific subject area. This new semantic

development was finally included by Richelet in his “*Le Dictionnaire françois*” (1680).

In the history of science, the adjective form of the term terminologische was first introduced in 1788 by Christian Gottfried Schütz in the sense of “the science of terms”, as distinct from the science of language. The term terminology was used in English in 1801, while the corresponding concept of nomenclature had been coined about a century earlier. It is noteworthy that the inclusion of the entry “terminology” dates back to 1842, in the *Complément du Dictionnaire de l’Académie*, in the sixth edition of the *Dictionnaire de l’Académie* (1835).

3. Discussion

In the field of football news and, to a lesser extent, in some other sports, two new neologisms, namely, “hijack” and “comeback”, are used with specific lexicographic features, the processing of which is relevant to the subject of this article: First, these two concepts belong to the field of sports in terms of synchronicity and should be included in the dictionary. Second, these two concepts have spread metaphorically from other fields to football, and those fields should also receive specialized labels. Third, these two are considered loanwords. Fourth, the equivalents of these two words can be found, and the equivalents themselves are considered neologisms. Fifth, these words have only been used metaphorically in English sports texts, not in the original language's dictionaries in the sense of football division. Examples of this kind indicate a continuous and permanent rotation between general languages and specialized languages in the interdisciplinary field. In other words, the processes of terminologization, determinologization, and reterminologization have occurred linearly in these concepts. The order of these processes is probably not predicted to be the same in the Persian and English languages.

4. Conclusion

This descriptive study has mentioned some aspects of the characteristics of generalized lemmata in sciences and technologies. General monolingual dictionaries do not adopt the same procedures in the face of the constant movement of general and specialized lexical units. Processes such as terminologization, determinologization, and reterminologization confirm these basic points in the selection of science-based entries:

1. Many scientific entries are also general lexical units;
2. Scientific entries face two historical challenges that span different time periods. In some cases, with the evolution of concepts between different sciences, with a new concept and a new lexical label, they accept another

specialized label in the process of re-terminologization. Occasionally they are the result of the obsolescence of old concepts, their elimination, and the emergence of new concepts and equivalents.

3. Just as some general language entries in dictionaries accept the labels of historical, old, and obsolete, scientific and technical lexical units also accept these labels in the concept of the historical evolution of knowledge;

4. Neologisms always receive scientific and technical labels in general dictionaries. The application of neologisms is sometimes associated with the emergence of new technologies, sometimes with global events such as wars and epidemics, or is the product of the combination of science and everyday life;

5. General and specialized languages have unclear boundaries for various reasons. Therefore, the selection of specialized labels in general monolingual dictionaries mainly depends on the needs of users, the perspective of the lexicographer, and the sociocultural dimensions of the language in question;

6. Some dictionaries first place specialized areas in a general classification and then present details under them. General areas include education, culture and society, science, and everyday life issues;

7. All of the neoclassical compounds used in European languages are part of the scientific and technical lexical units in the general dictionaries of those languages. The repetition of these lexical units in Persian dictionaries occurs either in the form of loanwords or equivalent neologisms in corresponding concepts, all of which accept subject area labels;

8. The common and general classification of non-general lexical units can be expressed as follows: a) lexical units of academic disciplines such as the lemmata of pure and fundamental sciences and the lemmata of social sciences; b) technical-based lexical units such as the lemmata of technical and technological fields; c) historical and etymological terms; d) usage-based terms; e) terms from a linguistic perspective, special features of the language of science; c) lexical units from the perspective of the level of specialization and g) social network vocabulary.

علم در فرهنگ‌های عمومی یک‌زبانه: پردازش واحدهای واژگانی تخصصی در فرهنگ‌های عمومی یک‌زبانه

استادیار، گروه واژه‌گزینی و اصطلاح‌شناسی، فرهنگستان زبان و ادب فارسی،
تهران، ایران

فرشید سمائی ID

چکیده

موضوع این پژوهش تحلیل واحدهای واژگانی تخصصی یا تخصصی‌شده در فرهنگ‌های عمومی یک‌زبانه است. معیارهای درج مدخل‌های علمی در فرهنگ‌های عمومی یک‌زبانه چیست؟ اصطلاحات چگونه در فرهنگ‌های عمومی پردازش می‌شوند؟ چه حوزه‌هایی تخصصی محسوب می‌شوند؟ چه واحدهای تخصصی‌ای از هر حوزه در فرهنگ‌های عمومی درج می‌شوند؟ برش‌های معنایی مدخل‌های تخصصی یا تخصصی‌شده چگونه بازنمایی می‌شود؟ پاسخ به این پرسش‌ها برخی از جنبه‌های نظری فرهنگ‌نگاری را برجسته می‌کند و پیچیدگی تمایز آن را با علم اصطلاح‌شناسی آشکار می‌سازد. جایگاه نوواژه‌ها در زبان علم و حرکت مستمر واحدهای واژگانی از زبان تخصصی به زبان عمومی و تخصصی‌شدگی واحدهای عمومی، مفاهیمی نظیر چرخش واژگانی و چرخش معنایی را در حوزه فرهنگ‌های عمومی یک‌زبانه و دوزبانه مطرح می‌کند. فرهنگ‌های لغت نمود فضای همزمانی گویشوران هر زبان محسوب می‌شوند. واحدهای واژگانی علمی و تخصصی نیز از حوزه‌های خود دچار تراوایی واژگانی-مفهومی می‌شوند و با درج در فرهنگ‌های یک‌زبانه و دوزبانه مسیر بومی‌شدگی خود را سیر می‌کنند. برخی از آنها قرضی باقی می‌مانند و با تغییرات آوایی یا ساختاری تبار زبان مقصد را می‌پذیرند، و برخی نیز در گذر زمان و تحولات اجتماعی و تاریخی از فرهنگ‌های لغت حذف می‌شوند. مهم‌ترین مسئله در این میان سیر چرخش طبیعی این واحدهای واژگانی در فرهنگ‌های عمومی یک‌زبانه و تغییرات زبانی-مفهومی‌ای است که با درج آنها در این فرهنگ‌ها اتفاق می‌افتد. پژوهش حاضر در فرهنگ‌های عمومی یک‌زبانه فارسی تحلیل می‌شود، اما در مواردی مدخل‌های متناظر انگلیسی و فرانسوی نیز برای بررسی‌های عمیق‌تر ذکر می‌شوند.

کلیدواژه: واحد واژگانی، اصطلاح، فرهنگ‌نگاری، اصطلاح‌شناسی، نوواژه، چرخش واژگانی.

۱. مقدمه

درصد قابل توجهی از بن‌واژه‌های^۱ فرهنگ‌های عمومی یک‌زبانه را واحدهای واژگانی تخصصی یا تخصصی‌شده تشکیل می‌دهد. درج اصطلاحات تخصصی در فرهنگ‌های عمومی به قرن هفدهم بازمی‌گردد. در حیطه فرهنگ‌نگاری انگلیسی، جهان جدید کلمات/انگلیسی، یا همان فرهنگ عمومی/انگلیسی^۲ یکی از نخستین آثار مرجعی بود که این واحدهای واژگانی را در قالب مدخل اضافه نمود. بعدها فرهنگ‌های چمبرز، و فشرده آکسفورد کلمات تخصصی بیشتری را اضافه کردند. در ویرایش پنجم فرهنگ فشرده آکسفورد^۳ شانزده مدخل میان کلمات *chip* و *chisel* اضافه شد^۴.

در ویراست یازدهم^۵ از همان فرهنگ بیست و هشت مدخل را اضافه کردند (Béjoint, 2010: 219). مسئله مهم در فرهنگ‌های عمومی یک‌زبانه این است که تعیین تعداد دقیق واژه‌های علمی در این فرهنگ‌ها امکان‌پذیر نیست، زیرا تخصصی‌بودگی واحدهای واژگانی با معیارهای متفاوتی در فرهنگ‌ها لحاظ می‌گردد. از این منظر، سازماندهی کلان‌ساختار فرهنگ‌ها نیز اهمیت دارد و هر چه فرهنگ بزرگ‌تر باشد، اصطلاحات علمی آنها نیز بیشتر است. بارنهارت^۶ (۱۹۷۸: ۱۲۴) کمیت واژه‌های علمی در فرهنگ‌های یک‌زبانه را تا چهل درصد تخمین زده‌است.

لاندو^۷ (۲۰۰۱: ۱۶۵) یک سوم مدخل‌های ویراست سوم فرهنگ وبستر^۸ را متشکل از واحدهای علمی در نظر می‌گیرد. ری^۹ (۱۹۸۵: ۵) پنجاه درصد مدخل‌ها در فرهنگ بزرگ روبر را واحدهای واژگانی مرتبط با علم و فناوری تخمین می‌زند. امروزه افزایش مدخل‌های علم و فناوری در فرهنگ‌های عمومی یک‌زبانه به دلیل توجه بیشتر کاربران به مسائل علم است. لاندو (همان) معتقد است که افزایش درج مدخل‌های مرتبط با علم و فناوری می‌تواند باعث غفلت از درج کلمات عمومی زبان نظیر قیدها بشود. فرهنگ‌های یک‌زبانه امروز بیشتر کارکرد دانشنامه‌ای یافته‌اند و این امر موجب نقصان در پردازش کامل کلمات عمومی در آنها شده‌است.

1. lemmata

2. The New World of English Words, or A General English Dictionary (1658) (London: Nath. Brooke, E.P. (Edward Phillips).

3. Concise Oxford Dictionary, Fifth edition.

۴. مدخل‌هایی نظیر *chiropracist* (پایزشک، متخصص پا)، *chiropody* (پایزشکی)، *chiropractic* (دست و رزی)، *chiropractor* (دست‌ورز) در حوزه پزشکی را می‌توان در این دسته قرار داد.

5. Concise Oxford Dictionary, Eleventh edition.

6. R. Barnhart

7. S. Landau

8. Webster's Third New International Dictionary of the English Language

9. A. Rey

۲. پیشینه تاریخی

درج بیشتر واحدهای واژگانی علمی در فرهنگ‌های عمومی یک‌زبانه یکی از ویژگی‌های مشترک فرهنگ‌های مدرن محسوب می‌شود. از دیگر ویژگی‌های این فرهنگ‌ها می‌توان به کابرپسند بودن آنها، و درج گونه‌های بیشتر زبانی اشاره کرد.

برای بررسی پیشینه در این زمینه، کاربردی‌ترین روش بررسی و تحلیل شیوه‌نامه فرهنگ‌های مختلف و بررسی دلایل انتخاب واحدهای واژگانی علمی است. از این منظر، بررسی فرهنگ‌های فرانسوی و انگلیسی اهمیت ویژه‌ای علمی و فنی را در فرهنگ‌های عمومی یک‌زبانه آشکار می‌سازد. اما پیش از تحلیل روش‌شناسی فرهنگ‌های مختلف در درج واحدهای واژگانی علمی، نگاهی به تاریخچه تحول مفاهیم اصطلاح و اصطلاح‌شناسی در فرهنگ‌های یک‌زبانه عمومی ما را با آغاز اندیشه درباره اصطلاحگان علمی در این آثار مرجع آشنا می‌سازد. ژان پروو^۱ (۲۰۰۸: ۹-۱۱) تاریخچه‌ای دقیق از تحول و درج این دو مفهوم در زبان فرانسوی به‌دست می‌دهد: نخستین بار موريس دولاپورت در قرن شانزدهم (۱۵۷۱)، لفظ «ترم»^۲ را در معنای «حد و مرز»^۳ از ریشه لاتین «ترمینوس»^۴ به‌کار برد. درواقع، در آن زمان «ترم» در معنای حدود مشخص در فضا و زمان مطرح شده بود. اما با تحول لفظ لاتین «ترمینوس» به «آنچه که معنای (لفظ) را محدود می‌کند»، کاربرد «ترم»^۵ نیز در معنای «کلمه ویژه»، در حوزه موضوعی خاص محدود شد. این تحول معنایی جدید را سرانجام ریشوله^۶ در «فرهنگ زبان فرانسوی»^۷ (۱۶۸۰) خود درج کرد: «این کلمه در معنای حد و مرز است، اما در این معنی متداول و مصطلح نیست». ده سال بعد، فورتییر^۸ در «فرهنگ اونیورسل»^۹ تعریف اول خود را اینگونه به نگاه عالمان زبان نزدیک می‌کند: «کلمه‌ای خاص یک زبان، کلام یا گفتار».

در پیشینه تاریخ علم، نخستین بار در سال ۱۷۸۸ کریستین گوتفريد شوتز^{۱۰} صورت صفتی اصطلاح ترمینولوژی^{۱۱} را درمعنای «علم اصطلاحات»، و متمایز از علم زبان، مطرح کرد. لفظ ترمینولوژی در زبان انگلیسی در سال ۱۸۰۱ به‌کار گرفته شد، در حالیکه مفهوم متناظر آن

1. J. Pruvost

2. terme

3. borne

4. terminus

۵. در پیشینه تاریخی لفظ «ترم» و «ترمینولوژی» را به‌کار برده‌ایم. این امر با آگاهی از معادل‌های «اصطلاح‌شناسی»، «اصطلاح‌نگاری»، و «اصطلاح‌گان» برای حداقل سه مفهوم مختلف لفظ «ترمینولوژی» است.

6. P. Richelet

7. *Le Dictionnaire françois*

1. A. Furetière

2. *Le Dictionnaire universel*

3. C. G. Schütz

4. terminologische

نومن کلچر^۱ یا اصطلاح‌گان^۲ حدود یک قرن پیش از آن ساخته شده بود.^۳ در همان سال و در فرانسه سباستین مرسیه، ترمینولوژی را در مفهومی خاص در کتابش پیرامون نوواژه‌سازی^۴ به کار برد^۵: «استفاده نادرست از اصطلاحات نامفهوم و مبهم» (Rey, 1995: 15).

اما درج مدخل «ترمینولوژی» به سال ۱۸۴۲ و در تکمله فرهنگ آکادمی فرانسه^۶ بر ویراست ششم فرهنگ آکادمی^۷ بازمی‌گردد. تعریف آن در حوزه تعلیم و تربیت اینگونه آمده است: «ترمینولوژی (تعلیم و تربیت). توضیح ترم‌های فنی در هر علم و مهارت و هنر». شاهد مثال آن مدخل، برداشتی منفی به مفهوم ترمینولوژی می‌افزود: «این به اصطلاح علم چیزی جز ترمینولوژی توخالی نیست»^۸. این برداشت منفی در ویراست هفتم فرهنگ آکادمی (۱۸۷۸) نیز وارد شد. در سال ۱۸۴۶، فرهنگ ناسیونال^۹ برای اولین بار تعریفی نسبتاً خنثی از مفهوم ترمینولوژی به دست داد: «علم ترم‌های فنی یا ایده‌هایی که آنها را بازنمایی می‌کنند»^{۱۰}. سرانجام در ویراست هشتم فرهنگ آکادمی فرانسه (۱۹۳۵) بار معنایی منفی مفهوم ترمینولوژی زده می‌شود و تعریف اینگونه اصطلاح می‌گردد: «مجموعه اصطلاحات فنی یک علم یا یک مهارت و پیشه»^{۱۱} (Pruvost, 2008: 11).

در آغاز قرن بیستم، فرهنگ کوچک مصور لاروس^{۱۲} تعریف جدیدی برای مفهوم ترمینولوژی ارائه می‌دهد: «از ریشه لاتین. ترمینوس، ترم، و از ریشه یونانی لوگوس به معنای کلام). مجموعه اصطلاحات فنی که به‌طور تخصصی در یک هنر یا پیشه یا علم به کار می‌رود. ترمینولوژی ریاضیات». یک قرن بعد، در ویراست ۲۰۰۵ لاروس، تعریف برش معنایی اول اینگونه اصلاح گردید: «مجموعه اصطلاحات خاص در هر علم و فن و حوزه تخصصی و یا اصطلاحات خاص هر نویسنده». اما در برش معنایی دوم این تعریف ارائه شده است: «مطالعه برچسب‌های واژگانی مفاهیم و اشیاء به کار رفته در هر حوزه موضوعی دانش». این برش معنایی برچسب سال ۱۹۸۱

5. nomenclature

۶. معادل فارسی مصوب فرهنگستان

۷. در سال ۱۶۱۰

8. neology

9. Mercier, Sébastien. 1801. *La néologie ou Vocabulaire des mots nouveaux* (2 vols), Moussard/maradan : Paris

10. Complément du Dictionnaire de l'Académie

11. Dictionnaire de l'Académie (1835)

12. *Cette prétendue science n'est qu'une vaine terminologie.*

13. Dictionnaire national

معادل فرهنگ‌هایی نظیر فرهنگ انیورسل و فرهنگ ناسیونال را می‌توان با الفاظی نظیر «جامع» و «ملی» نیز بیان کرد، اما در اینجا ترجیح داده‌ایم مصادیق دو فرهنگ مشخص را مطرح کنیم.

1. *Science des termes techniques ou des idées qu'ils représentent.*

2. *Ensemble des termes techniques d'une science ou d'un art.*

3. *Le Petit Larousse Illustré*

لاروس را خورده‌است که به معنای پذیرش عمومی لفظ در فرهنگ‌های فرانسوی است. اما این پذیرش از یک جنبه حاصل کارها و آثار برنارد کمداد^۱ در دهه شصت میلادی و از بعد دیگر حاصل پژوهش‌های اصطلاح‌شناسان کبکی در زمینه مواجهه با زبان انگلیسی بود (همان).

کاربرد مدرن مفهوم «ترمینولوژی» در معنای ایجابی و مثبت در انگلستان اتفاق افتاد. در واقع، در دهه سی و چهل قرن نوزدهم ابتدا این مفهوم مترادف «تکنولوژی^۲» به کار می‌رفت. پیش از آن، در ابتدای همان قرن این لفظ مترادف «جارگون^۳»، در معنای کاربرد کلماتی که هیچکس آنها را نمی‌فهمد، تلقی می‌شد. اما ویلیام هیوول^۴، برای نخستین بار در سال ۱۸۳۷ تعریفی علمی از ترمینولوژی به دست داد: «نظام اصطلاحات به کار رفته برای توصیف اشیاء تاریخ طبیعی^۵». در این تعریف تداعی مفاهیمی نظیر نظام، موضوع و علم با مفهوم ترم (اصطلاح) اهمیت دارد و تاریخ طبیعی از این منظر به مثابه مطالعه نظام‌مند مقوله‌بندی اشیاء و ارگانیسم‌های طبیعی تلقی می‌شود (Rey, 1995: 15).

این تعاریف و این پیشینه تاریخی هنگامی اهمیت می‌یابد که به تمایز ظریف مفاهیم مختلف «ترمینولوژی» توجه کنیم؛ جایی که این مفهوم در ابتدا در همان معنای امروزی مجموعه اصطلاحات حوزه‌ای تخصصی به کار گرفته می‌شد. هرچند امروزه مفهوم «ترمینولوژی» حداقل در سه برش معنایی متفاوت به کار می‌رود؛ یعنی، ابتدا در معنای مجموعه اصطلاحات هر حوزه موضوعی (اصطلاح‌گان فیزیک، اصطلاح‌گان حقوق)، سپس در معنای علم مطالعه مفاهیم و رابطه آنها با یکدیگر و نظام نامگذاری حاکم بر آنها، و در نهایت در معنای روش‌های گردآوری و توصیف و بازنمایی اصطلاحات. البته این مفاهیم ذیل دو عنوان «ترمینولوژی» و «ترمینوگرافی» قرار می‌گیرند که در زبان فارسی به اصطلاح‌شناسی و اصطلاح‌نگاری برگردانده شده‌است. درواقع، مواجهه فرهنگ‌ها با واحدهای واژگانی موضوعی و تخصصی از همان آغاز

4. B. Quemada

5. technology

با معادل «فناوری» در فارسی به کار می‌رود. در اینجا برای اشاره به مسائل تاریخی لفظ زبان اصلی ذکر شده‌است.

6. jargon

با معادل «زبان صنفی» و برخی معادل‌های دیگر در فارسی به کار می‌رود. در اینجا برای اشاره به مسائل تاریخی لفظ زبان اصلی ذکر شده‌است.

7. W. Whewell

8. *System of terms employed in the description of objects of natural history.*

تاریخ طبیعی (*natural history*) در این بافت گرده‌برداری از اصطلاح لاتین *historia naturalis* است. معنای کلی این اصطلاح در زبان انگلیسی به تدریج محدود شده‌است، در حالی که معنای سازند *nature* در آن گسترش معنایی یافته‌است. در اروپای قرون وسطی علم به دو شاخه اصلی علوم انسانی و الهیات تقسیم می‌شد. بعدها در عصر رنسانس مطالعات طبیعی به عنوان شاخه سوم به دانش آکادمیک اضافه شد که به دو زیر شاخه تاریخ طبیعی توصیفی و فلسفه طبیعی یا مطالعات تحلیلی طبیعت طبقه‌بندی شد.

فرهنگ‌نگاری مدرن اتفاق افتاده‌است. اما به تدریج با افزایش توجه فرهنگ‌نویسان به حوزه‌های تخصصی و پیشه‌ها و هنرها و فنون، بسامد درج این واحدهای واژگانی در فرهنگ‌های لغت افزایش یافته‌است.

۳. بررسی مفاهیم مرتبط

در پژوهش‌های مرتبط چند مفهوم فرهنگ‌نگاشتی اهمیت بسزایی دارند:

۱. مفهوم اول مبحث درج نوواژه‌ها^۱ در فرهنگ‌های یک‌زبانۀ عمومی است. به نظر آلن ری (۱۹۷۰) نوواژه واحدی واژگانی است که گویشوران زبان در کاربردهای موخرشان آن را به‌کار می‌گیرند و ادراک می‌کنند. نوواژه می‌تواند کلمه‌ای نوساخته یا نوقرضی، یا حتی مفهوم جدید برای واژه‌ای قدیمی باشد. ذکر مفهوم نوواژگی در این پژوهش به این دلیل است که بسیاری از واحدهای واژگانی علمی که هر ساله به فرهنگ‌های یک‌زبانۀ و دوزبانۀ اضافه می‌شوند، در مقولۀ نوواژگی قرار می‌گیرند. مسئلۀ اساسی در تلقی نوواژگی در فرهنگ‌های عمومی یک‌زبانۀ این است که آیا درج واژه‌های جدید در فرهنگ‌ها، اعم از واحدهای واژگانی عمومی یا تخصصی، هنگامی اتفاق می‌افتد که واژه از نو بودن افتاده‌است و به اجماع نزد گویشوران زبان رواج یافته‌است؟ از این منظر شاید بتوان نوواژگی را مفهومی پیوستاری در نظر گرفت و با پرسش‌های سلبی به این مسئله پاسخ داد. سیلر^۲ (۲۰۰۸: ۲۱-۲۲) از این منظر گزاره خود را اینگونه بیان می‌کند:

کلمه اگر در فرهنگ‌ها درج نشده باشد نوواژه نیست؛ اما هنگامی در فرهنگ درج می‌شود که از نوواژگی افتاده باشد. میان خلق هر نوواژه و درج آن در فرهنگ‌ها فاصلۀ زمانی طولانی‌ای جریان دارد که واژه در آن بی‌سرپناه^۳ [بدون دیکشنری ثابت] تلقی می‌شود. این دیدگاه تداعی‌گر بسیاری از واژه‌های عمومی شدۀ علوم و فنون در سال‌های گذشته است که سرنوشت یکسانی نداشته‌اند. مسئلۀ مهم دیگر این است که مفاهیم نوواژه‌سازی و نوواژه را باید بتوان فارغ از بحث فرهنگ‌نگاشتی نیز تبیین نمود. در نوواژه‌های معنایی، با افزوده شدن معنایی جدید به صورت‌های موجود زبان مواجهیم. این مورد در زبان علم و واحدهای

1. neologisms

1. J. F. Sablayrolles

۲. در این تعبیر، سیلر^۲ سرواژه SDF را به‌کار می‌گیرد که در متون عمومی و رسانه‌ها «بدون اقامتگاه ثابت» (Sans Domicile Fixe) تلقی می‌شود، و او با تغییر خلاقانۀ واژه «اقامتگاه» با «دیکسیونر» سرواژه «بدون دیکسیونر ثابت» (Sans Dictionnaire Fixe) را با نگاهی استعاری خلق کرده‌است. یعنی از این منظر، نوواژه‌ها در مرحله‌ای که هنوز تثبیت نشده‌اند، فرهنگ لغت ثابتی برای درج شدن ندارند.

واژگانی تخصصی نیز رخ می‌دهد. به عبارت دیگر، گاه واژه‌های عمومی در یک حوزه تخصصی بر مفهومی خاص دلالت می‌کند. این امر در همه زبان‌ها اتفاق می‌افتد.

واحدهای واژگانی در رخدادهای مهم تاریخی هر قرن به سرعت خلق می‌شوند، برخی از آنها باقی می‌مانند و در فرهنگ‌های عمومی درج می‌شوند و برخی دیگر در سکوت واژگانی و گفتمانی به تدریج حذف می‌شوند. دو نمونه اخیر این دسته از نوواژه‌ها که در سال‌های اخیر با ظهور مسائل جهانی تقریباً به همه زبان‌ها سرایت کرده‌اند و واحدهای واژگانی تخصصی هم تلقی می‌شوند، واژه‌های همه‌گیری کووید-۱۹ و واژه‌های مرتبط با فتاوری چت جی‌پی‌تی یا به‌طور کلی هوش مصنوعی است. اینکه کدام‌یک از واحدهای واژگانی جدید به مرحله درج در فرهنگ‌ها می‌رسند، و چگونه از یک شبکه مفهومی مرتبط تنها برخی مدخل فرهنگ‌ها می‌شوند، به عوامل متعدد درون‌زبانی و برون‌زبانی مرتبط است. تمام این موارد، به شیوه‌های چاپ و نشر در فرهنگ‌ها و چگونگی انجام ویرایش‌های سالیانه آنها بستگی دارد. واحدهای واژگانی علمی که در مرحله عبور از نوواژگی هستند و به زبان گویشوران زبان راه یافته‌اند، در ویراست روزآمد هر ساله فرهنگ‌ها درج می‌شوند.

۲. مفهوم دیگری که از این منظر با واحدهای علمی در فرهنگ‌ها مرتبط است، مفهوم اصطلاح‌زدودگی^۱ است. این مفهوم به همراه دو مفهوم دیگر، یعنی اصطلاح‌شدگی^۲، و اصطلاح‌کوچی^۳ به چرخش واحدهای واژگانی زبان علم در فرهنگ‌های عمومی و تخصصی مرتبطانند.

اصطلاح‌زدودگی، به فرایند تبدیل اصطلاحات علمی تخصصی به واژه‌های عمومی شده علوم و فنون و قابلیت درج آنها در فرهنگ‌های عمومی بازمی‌گردد. البته قابلیت درج در فرهنگ‌های عمومی یک‌زبانه یا دوزبانه پیامد این فرایند و فرایندهای مرتبط محسوب می‌شود. اصطلاح «مجازی» در باهمایی با واحدهای واژگانی مختلف نظیر «واقعیت مجازی» و «پول مجازی» نمونه‌ای از فرایند اصطلاح‌زدودگی تلقی می‌شود. در همین چارچوب، اصطلاح‌شدگی نیز اهمیت می‌یابد.

اصطلاح‌شدگی فرایند تبدیل واحدهای واژگانی عمومی به اصطلاح است. قالب اصطلاح‌شده‌هایی که در این فرایند قرار می‌گیرند در مدخل فرهنگ‌های عمومی یک‌زبانه یا

1. determinologization

2. terminologization

3. reterminologization

دوزبانه جای می‌گیرند. نمونه‌های این فرایند در اصطلاحات حوزه رایانه و فناوری اطلاعات نظیر «ویندوز»^۱ و «موس»^۲ و «دسترسی»^۳ و «دریافت»^۴ مشاهده می‌شود.

فرایند سوم، اصطلاح کوچی است. در این فرایند مفهوم از یک حوزه تخصصی به حوزه تخصصی دیگری انتقال می‌یابد و لفظ یا اصطلاح باقی می‌ماند. در این مورد، تغییرات معنایی مبتنی بر بافت گفتمانی تخصصی در مفهوم حوزه مقصد ایجاد می‌شود. نمونه این فرایند را می‌توان در تبادل میان اصطلاحات پزشکی و رایانه نظیر «ویروس» و «آنتی‌ویروس» مشاهده نمود. این فرایندها همگی در فرهنگ‌های لغت قابل جستجو هستند، اما فرایند قالب در این میان اصطلاح‌زدودگی است، زیرا در آن، واحد واژگانی قابلیت درج در فرهنگ‌ها را به دست می‌آورد.

۳. دو مفهوم مرتبط دیگر در حوزه واحدهای واژگانی علمی و فنی در فرهنگ‌های یک‌زبانه اهمیت دارند: زبان عمومی در تقابل با زبان تخصصی.

به نظر روندو^۵ (۱۹۸۴: ۲۶)، زبان عمومی مجموعه‌ای از واژه‌ها یا عبارتهای موجود در هر بافت زبانی است که به حوزه فعالیت تخصصی خاصی تعلق ندارند. روندو زبان رایج و متداول و زبان تمام حوزه‌های موضوعی را به‌عنوان مجموعه واژگان کلی زبان تلقی می‌کند. زبان رایج، زبان مشترک همه گویشوران زبانی خاص، منهای حوزه‌های موضوعی است. کابره^۶ (۱۹۹۹: ۱۱۵)، زبان عمومی را مجموعه‌ای از سازندها، قواعد، و محدودیت‌های ناظر بر دانش جمعی گویشوران یک زبان در نظر می‌گیرد. به عبارت دیگر زبان عمومی شامل تمام واحدهای واژگانی است که جامعه زبانی می‌شناسد و بر آن تسلط دارد. زبانی که آن را برای ارتباط و فهم متقابل روزمره به‌کار می‌گیرد، و مستلزم کاربرد نظام‌مند واژگان تخصصی نیست.

از منظر دیگر، به نظر روندو (همان)، زبان تخصصی گونه‌ای انتقال پیام در حوزه تخصصی است. کُکورک^۷ (۱۹۹۱: ۱۳) زبان تخصصی را گونه‌ای از کلیت زبان در نظر می‌گیرد. این تعریف به مفهوم «زبان فرعی» هریس^۸ (۱۹۶۸: ۱۷۰-۱۷۱) نزدیک می‌شود. به نظر هریس زبان می‌تواند به زیر مجموعه‌ای از زبانهای فرعی تقسیم شود که هر یک ویژگی‌های دستوری خاص خود را دارد. نکته قابل ذکر این است که روندو و کابره هر دو به مرز مبهم میان زبان تخصصی و زبان عمومی اعتقاد دارند.

4. windows

5. mouse

6. access

7. receive

1. G. Rondeau

2. M.T. Cabré

3. R. Kocourek

4. Z. Harris

اصطلاحات میان حوزه‌های تخصصی و همچنین از زبان تخصصی به زبان عمومی کوچ می‌کنند. این پدیده به محض اینکه در فرهنگ‌های عمومی درج و مشاهده شود، و از منظر نوشتگی واژگانی پردازش شود، مسائل و مشکلات خاص خود را ایجاد می‌کند.

لویی ژیلبر^۱ (۱۹۷۳)، از تحرک واحدهای واژگانی‌ای سخن می‌گوید که به‌طور پیوسته میان زبان عمومی و زبان تخصصی در حال چرخش‌اند. کاربرد اصطلاحاتی نظیر حرکت واژگانی^۲، و گذار اصطلاحات^۳ از سپهر تخصصی به سپهری دیگر، بیانگر علاقه ژیلبر به این موضوع است. اصطلاح‌شناسان اجتماعی برای نامگذاری این پدیده از اصطلاحاتی نظیر گردش زبانی^۴، گردش اصطلاح‌شناختی^۵، و گردش اصطلاحات^۶ استفاده کرده‌اند (گامبیه^۷: ۱۹۹۱؛ گسپین^۸: ۱۹۹۱؛ گودن^۹: ۱۹۹۳، ۲۰۰۳؛ دلاوینی^{۱۰}: ۲۰۲۰). چلوتی^{۱۱} و موزاکو^{۱۲} (۲۰۰۴)، از کوچ‌نشینی کلمات^{۱۳} سخن می‌گویند. بوتاک^{۱۴} (۲۰۱۳) نیز به حرکت مهاجرتی اصطلاحات^{۱۵} میان زبان تخصصی و زبان جاری اشاره می‌کند. اونگورانو^{۱۶} (۲۰۰۶) از زبان عمومی به مثابه ماده خام اولیه اصطلاح‌شناسی یاد می‌کند. او سه فرایند را در چرخش اصطلاحات مطرح می‌کند: اصطلاح‌شدگی، اصطلاح‌زدودگی (به مثابه انتقال اصطلاحات و تغییرات معنایی)، و کوچ‌گردی^{۱۷} (میان زبان‌های تخصصی).

تبادل میان زبان‌های تخصصی و زبان عمومی امری بسیار پویا تلقی می‌شود. از این منظر، همواره تبادلی دوسویه میان واحدهای واژگانی در جریان است.

-
5. L. Guilbert
 1. mobilité des unités lexical
 2. passage des termes
 3. circulation langagière
 4. circulation terminologique
 5. circulation des termes
 6. Y. Gambier
 7. L. Guespin
 8. F. Gaudin
 9. J.J.R. Delavigne
 10. N. Celotti
 11. M.T. Musacchio
 12. nomadisme des mots
 13. M. Botta
 14. mouvement migratoire des termes
 15. L. Ungureanu
 16. nomadisation

۴. واژگان علم و فناوری در فرهنگ‌های یک‌زبانۀ عمومی

شاید بتوان اینگونه مطرح کرد که شیوۀ ثبت و گزینش منابع واژگانی فرهنگ‌های یک‌زبانۀ در قرن بیست و یکم نسبت به گذشته تغییر کرده‌است. زمانی سینکلر^۱ (۱۹۸۵) معتقد بود که فرهنگ‌نگار داده‌های خود را از سه منبع مختلف استخراج می‌کند: شمع و شهود زبانی، منابع پیشین و فرهنگ‌های موجود، و متونی که زبان‌موردنظر را در کاربردهای واقعی و کنونی‌اش بازنمایی می‌کنند. امروزه با ظهور پیکره‌های عظیم رایانشی کار فرهنگ‌نگاران برای انتخاب و گزینش واحدهای واژگانی عمومی و تخصصی راحت‌تر شده‌است، اما هنوز سرویراستاران بخش‌های عمومی و تخصصی باید تصمیم‌نهایی را در مورد درج برخی از واحدهای واژگانی بگیرند؛ واژه‌هایی که در مرز عمومی و تخصصی بودگی و در نوسان میان عمومی و موضوعی بودن قرار دارند.

پرسش مهم و قدیمی در حوزه نظری تعلق متقابل واژگان تخصصی و عمومی، همچنین چگونگی توزیع آنها در فرهنگ‌های عمومی یک‌زبانۀ این است که آیا زبان تخصصی گونه‌ای فرعی از زبان در مفهوم عام است؟

از زمان سوسور، و شاید الهام گرفته از نوشته‌های او برخی زبان‌شناسان زبان را در کلیت آن به زبان‌های فرعی^۲ تقسیم‌بندی کرده‌اند. این زبان‌های فرعی را برخی زبان‌شناسان مکتب پراگ زبان‌های کاربردی^۳ نامگذاری کرده‌اند. بعدها برچسب‌هایی نظیر زبان‌های تخصصی^۴ در حوزه اصطلاح‌شناسی کاربرد بیشتری یافت.

در مورد چگونگی پردازش واحدهای واژگانی تخصصی یا اصطلاحات در فرهنگ‌های عمومی مطالعات نظری مختلفی انجام شده‌است. تاکنون روش‌های متنوعی در این زمینه به کار گرفته شده‌است که می‌توان به برخی از آنها اشاره کرد:

الف) وسمائل و وسمائل^۵ (۲۰۰۳)، نوواژه‌های علمی مختلف فرهنگ روبر^۶ را در پژوهش خود تحلیل کرده‌اند. در این تحلیل، پژوهشگران ابتدا تعاریف نوواژه‌های ذکر شده در مقدمۀ فرهنگ را بررسی و تحلیل کرده‌اند.^۷ سپس اصطلاحاتی را که از مجله‌های علمی عمومی‌شده استخراج کرده‌بودند، در فرهنگ روبر جستجو و تحلیل نمودند. بیشتر این اصطلاحات در فرهنگ روبر

17. J. Sinclair,

1. sous-langues = sub-languages

2. langues fonctionnelles

3. langues spéciaux(fr.) = langues spécialisées(fr.) = specialized languages(en.)

4. F. Wesmaël, & R. Robert

5. Nouveau Petit Robert

6. agrobiologie, algorithme, autotransfusion, AZT, déambulateur, déchetterie, fibroscopie, immunodéficience, krill, liposuccion, lithotriteur, mammectomie, polytransfusé et transaminase.

مدخل شده بودند. در مرحله سوم، یک متن تخصصی فیزیک بررسی شد و از حدود ۲۴ اصطلاح مطرح شده^۱ غالب آنها مدخل و تعریف شده بودند. در مرحله آخر، پژوهشگران به حوزه‌ای آشنا برای کاربران عادی پرداختند، یعنی اصطلاحات نجوم. در این حوزه به دلیل وجود اصطلاحات قدیمی و کهن تعاریف به نوعی بازبینی و مدرن شده‌اند.

ب) روش دیگر بررسی برخی از مدخل‌های علمی به کمک نمونه برداری تصادفی در حروف متفاوت فرهنگ‌های عمومی است (Boulanger, 2001). در این روش برخی از مدخل‌های مشابه فرهنگ‌های تخصصی و متناظر آنها در فرهنگ‌های عمومی مقایسه می‌شود.

پ) شیوه دیگر جستجوی خطی در فرهنگ عمومی یک‌زبانه برای یافتن اصطلاحات خاص یک حوزه تخصصی است.

هاشمی میناباد (۱۳۸۶: ۲۰۷)، درباره ثبت واژگان تخصصی در فرهنگ‌های تخصصی مواردی را ذکر می‌کند که برخی از آنها به شیوه ایجابی و برخی دیگر به لحاظ سلبی در فرهنگ‌های عمومی یک‌زبانه نیز قابل اعمال است. مواردی نظیر نیاوردن واژگان عمومی، نیاوردن اصطلاحات تخصصی رشته‌های دیگر، مشخص کردن حدود و ثغور اصطلاحات رشته‌های وابسته، آوردن آن دسته از اصطلاحات تخصصی رشته‌های وابسته که در رشته مربوط کاربرد دارند، نیاوردن معانی عام اصطلاحات چندمعنا، نیاوردن معانی غیرتخصصی اصطلاحات چند معنا، آوردن مفهومی از اصطلاحات چندمعنا که در رشته مربوط کاربرد دارد، تشخیص صحیح اصطلاح از غیراصطلاح، همگی در مبحث درج واژه‌های تخصصی عمومی شده در فرهنگ‌های عمومی یک‌زبانه نیز قابل استناد هستند. این روش‌شناسی به فرایند اصطلاح‌شدگی در فرهنگ‌های تخصصی و عمومی مرتبط است. اما در فرهنگ‌های عمومی یک‌زبانه تدوین‌گر به هر سه فرایند اصطلاح‌شدگی (برای درج واحدهای واژگانی پایه و عمومی شده تخصصی)، اصطلاح‌زدودگی (برای درج واحدهای عمومی شده علوم و فنون)، و اصطلاح‌کوچی (برای درج گسترش و کاهش معنایی واحدهای واژگانی تخصصی) نیاز دارد. در این موارد، فقراتی نظیر واژگان عمومی، شامل واژگان عمومی‌شده علوم و فنون می‌شود. در مورد حدود و ثغور اصطلاحات رشته‌های وابسته نیز اگر واحد واژگانی تخصصی در فرهنگ قابل درج باشد، لزوماً شبکه مفهومی آن واژه در فرهنگ یک‌زبانه عمومی قابل درج نیست، بلکه تنها برخی از اعضای عمومی‌شده آن قابل درج هستند.

7. *appariement, atmosphère, conductivité, confinement inertiel, diatomique, diffraction, électronvolt, fusion nucléaire, gauss, gigapascal, halogène, ionisation, kelvin, laser, manteau, masse volumique, mole, nanoseconde, noyau, quantique, résistivité, transition et tritium.*

شاید بتوان پژوهش درباره واحدهای واژگانی تخصصی یا تخصصی عمومی‌شده را به شیوه‌های دیگری نیز طراحی نمود، اما مسئله‌گزینش اصطلاحات علوم و فنون، و حوزه‌های موضوعی به عوامل درون‌زبانی و برون‌زبانی نیز مرتبط است:

انتخاب واحدهای واژگانی از میان واژه‌های علوم محض و علوم کاربردی، دوگانی میان اصطلاحات در زمانی و تاریخی برخی علوم و متناظر همزمانی آنها، بررسی اصطلاحات مشترک علوم و فنون و درج برش‌های معنایی مناسب هر یک، وگزینش واحدهای واژگانی مرتبط با رخدادهای علمی روز در فرهنگ‌های عمومی هر سال، بیانگر حجم داده‌های واژگانی مورد نظر برای درج در فرهنگ‌های عمومی است. به موارد بالا میتوان درج واحدهای واژگانی تخصصی پیشه‌ها و حرفه‌های قدیم و جدید، بررسی واژه‌های تخصصی یا تخصصی عمومی‌شده ورزش و بررسی واژه‌های مرتبط با مشاغل و صنایع جدید^۱ را اضافه نمود. از جنبه دیگر، ظهور میان‌رشته‌ای‌ها، چندرشته‌ای‌ها، و ترارشته‌ای‌ها، هم به افزوده شدن مدخل‌های نو کمک می‌کنند، و هم به مدخل‌های موجود برش‌های معنایی جدید اضافه می‌کنند.

۴-۱. درج اصطلاحات علوم و فنون در فرهنگ سخن

در آغاز یادداشت ویراستار ارشد اصطلاحات علمی سخن^۲ (۱۳۸۱)، ملکان اینگونه مسئله درج مدخل‌های علمی را بیان می‌کند:

در فرهنگ عمومی - عمومی در مقابل تخصصی - باید مدخل‌های علمی‌ای را آورد که در حیطه واژگانی «عموم» باشد. و آنها را به شیوه‌ای قابل فهم برای عموم تعریف کرد. این «عموم» باز هم در مقابل «متخصصان هر رشته» قرار می‌گیرد و بدیهی است منظور از آن عموم مخاطبان فرهنگ سخن است.

در ادامه او درباره مشکلات رسیدن به دیدگاه روش‌مند برای تشخیص واحدهای واژگانی علمی، به چند نکته اشاره می‌کند: نبود پیکره‌های زبانی؛ وضع نابسامان علم و فن در آموزش رسمی که امکان اتکاء به کتب درسی را سلب می‌کند؛ وضع نامطلوب علم و فن در رسانه‌های همگانی؛ تشتت آراء در واژه‌گزینی؛ و رخنه وسیع واژه‌های علمی و فنی تخصصی در رسانه‌های همگانی.

شاید مسئله مهم در توصیف زبان‌شناختی آنچه که به مثابه مشکل تلقی شده است این باشد که واحدهای واژگانی تخصصی در فرهنگ‌ها بر پیوستاری مفهومی جاری هستند که گزینش آنها را برای درج به‌عنوان مدخل یا زیرمدخل دشوار می‌سازد. این موضوع ما را به

۱. به‌عنوان نمونه می‌توان به صنعت قهوه و ظهور مفاهیم و اصطلاحات جدید آن در ایران اشاره کرد.

۲. انوری، حسن. (۱۳۸۱). فرهنگ بزرگ سخن. تهران: انتشارات سخن

رویکردی کاربردشناختی از اصطلاح می‌رساند که در آن پیرسون (۱۹۹۸: ۱۶-۱۷)، به تقسیم‌بندی هوفمان^۱ (۱۹۸۵) از مفهوم «ترم» اشاره می‌کند. از نظر هوفمان سه نگرش برای تلقی اصطلاح بودن واحدهای واژگانی قابل ذکر است:

۱. نگرشی که جایگاه «اصطلاح» را فقط به ترمینولوژی حوزه موضوعی^۲ محدود می‌کند و سایر واحدها را جزئی از واژگان عمومی در نظر می‌گیرد؛

۲. نگرشی که تمام واحدهای واژگانی به کار رفته در بافت‌های «زبان برای مقاصد ویژه»^۳ را اصطلاح تلقی می‌کند؛

۳. نگرشی که در آن واژگان تخصصی به سه دسته تقسیم‌بندی می‌شود: واژه‌های تخصصی تک‌حوزه‌ای^۴، واژه‌های تخصصی چندحوزه‌ای^۵، و واژه‌های عمومی. دسته اول آنهایی هستند که تنها در یک حوزه موضوعی کاربرد دارند. این اصطلاحات به طور معمول تک معنا محسوب می‌شوند. دسته دوم واحدهای واژگانی با ارجاع خاص هستند که در بیش از یک حوزه موضوعی به کار گرفته می‌شوند. دسته سوم واژه‌های عمومی هستند که مدلول خاصی در هیچ حوزه موضوعی ندارند، اما به این دلیل خاص تلقی شده‌اند که در متنی تخصصی به کار می‌روند. البته هوفمان دقیقاً مشخص نکرده‌است که چگونه واژه عمومی می‌تواند در متنی تخصصی، بر مفهومی تخصصی دلالت کند.

پیرسون (همان)، طبقه‌بندی دیگری از تریمیل و تریمیل (۱۹۷۸) به دست می‌دهد که در آن آنها تعریف مستقیمی از مفهوم اصطلاح به دست نمی‌دهند، بلکه سه نوع دسته‌بندی مطرح می‌کنند: اصطلاحات بسیار فنی^۶، بانک اصطلاحات فنی^۷، و اصطلاحات نیمه فنی^۸. اصطلاحات بسیار فنی ویژه یک حوزه موضوعی خاص هستند. منظور از بانک اصطلاحات فنی آن واحدهای واژگانی هستند که در همه رشته‌ها مشترکند و در ارتباط و تماس میان رشته‌ها و متخصصان آموخته می‌شود. این دسته متناظر همان اصطلاحات تخصصی چندحوزه‌ای هوفمان است.

1. L.Hoffmann

2. subject-specific terminology

معادل «زبان برای اهداف خاص» نیز برای این مفهوم به کار می‌رود.

3. LSP: language for specific purposes

4. subject-specific terms

5. non-subject specific terms

6. highly technical terms

7. bank of technical terms

منظور اصطلاحات مشترک علوم و فنون است.

8. subtechnical terms

اصطلاحات نیمه فنی، از منظر آنها، همان کلمات عمومی با معنای تخصصی در حوزه‌های علمی و فنی هستند.^۱

این دسته‌بندی‌ها بیانگر دشواری گزینش واحدهای واژگانی به مثابه اصطلاح است. در این چارچوب فرهنگ‌نگار به بافت پیکره‌های تخصصی توجه می‌کند. این پیکره‌ها بازنمایی علم همگانی^۲ یا عمومی دسترس‌پذیر در فضای کلی جامعه زبانی هستند. فرهنگ سخن این منابع گردآوری لغات تخصصی را به چند دسته تقسیم می‌کند:

(الف) استخراج لغت‌های علمی و فنی از منابع مختلف: فرهنگ‌های عمومی فارسی موجود، نشریات علمی-فنی عمومی (نظیر دانشمند، دانستنی‌ها)، کتاب‌های درسی از ابتدایی تا دبیرستان، صفحات نیازمندی روزنامه‌ها، سی و هفت جلد از کتاب‌های علمی عمومی که پس از مشورت با متخصصان همگانی کردن علم در ایران انتخاب شده بود؛

(ب) استخراج واحدهای واژگانی علمی با کار میدانی؛

(پ) استخراج اصطلاحات از واژه‌نامه‌های علوم پایه، فنی، و پزشکی و گزینش آنها به کمک افراد تحصیل کرده غیر متخصص در آن رشته‌ها؛

(ت) استخراج از واژه‌نامه فرهنگ علوم تجربی و ریاضی به کمک افرادی با دیپلم متوسطه ادامه تحصیل نداده؛

نکته قابل توجه در فرایند گزینش پیکره‌های واژگانی علمی فرهنگ سخن توجه به کتاب‌های عمومی در تقابل با متناظرهای تخصصی همان حوزه، مشورت با متخصصان همگانی کردن علم در ایران، به کارگیری تحصیل کردگان غیرمتخصص، و توجه به فاصله تاریخی پذیرش و درج واحدهای واژگانی در واژگان ذهنی افراد دارای دیپلم بود.

در مرحله بعدی، یعنی مدخل‌گزینی از میان پیکره‌ها به سه معیار اصول، شم‌زبانی و تجربه شخصی اشاره شده است. آنها اصول^۳ مدخل‌گزینی علمی را اینگونه تفکیک نموده‌اند (۱۳۸۱: هجده^۴).

(الف) انتخاب واحدهای واژگانی دوره دبستان و راهنمایی؛

(ب) واحدهای واژگانی دارای دو شاهد مستقل در متون یا فرهنگ‌های غیرتخصصی؛

۱. اصطلاحاتی نظیر control, operation, current, ground, sense, positive, contact, lead, folder, flux مثال‌هایی برای اصطلاحات نیمه تخصصی هستند (همان: ۱۹۷۸: ۹۳).

2. popular science

۱. شاید انتخاب برچسب «اصول» راهنما برای مدخل‌گزینی علمی برای موارد ذکر شده به اندازه کافی مناسب نباشد، زیرا در انتخاب اصول به‌طور معمول باید از معیارهای زبان‌شناختی و درون‌زبانی هم بهره برد و تنها به معیارهای کاربردی و عملی اکتفا نکرد.

۲. صفحه هجده پیشگفتار

پ) در موارد اختلاف بر سر ضبط یا عدم ضبط واژه، توجه بیشتر به نظر افرادی که نگاه غیرتخصصی دارند.

معیارهایی از این دست بیانگر مسائل کاربردشناختی و عملی و مدیریتی فرهنگ‌نگاری در همهٔ زبان‌هاست که تدوین‌گران، سرویراستاران و ناشران با همکاری یکدیگر و توجه به نیاز کاربران برمی‌گزینند.

یکی دیگر از مسائل مدخل‌گزینی علمی فرایند انتخاب بن‌واژه‌های مرتبط با گیاهان و جانوران ایران بود. در این زمینه نیز فرهنگ سخن شیوه‌نامهٔ خاصی را انتخاب کرده‌است:

الف) درج نوع کلی انواع مختلف جانوران (به‌طور نمونه تنها یک نوع از انواع چکاوک در ایران)؛
ب) عدم ذکر اسامی محلی گیاهان و جانوران؛

پ) ذکر گیاهان آپارتمانی موجود در گل‌فروشی‌های تهران (در کاربرد طبقهٔ متوسط)؛
ت) بررسی فهرست کتاب «اسامی گیاهان ایران» توسط کارگروهی متشکل از پنج نفر، با رأی اکثریت سه نفر از میان آنان؛

ث) درج گیاهان دارویی عطاری‌ها با توجه به کار میدانی؛
ج) درج نوع کلی گیاهانی که انواع مختلف دارند (به‌طور نمونه یک نوع از انواع خار موجود در ایران).

گزینش معیارهای ذکر شدهٔ سرویراستار علمی برای درج مدخل‌های گیاهی و جانوری ایران بیانگر چند مسئلهٔ زبانی و کاربردی است:

الف) نمی‌توان تمام واحدهای واژگانی عمومی شدهٔ علوم و فنون را در یک فرهنگ عمومی یک‌زبانه درج کرد؛

ب) گزینش زیرطبقات هر حوزهٔ موضوعی به زبان مورد نظر و ابعاد اجتماعی‌فرهنگی آن مربوط است؛

پ) حتی در درج اصطلاحات علمی نیز ابعاد اجتماعی واحد واژگانی اهمیت دارد؛

ت) رای‌گیری فرهنگ‌نگاران در مورد درج واحدهای واژگانی علمی بیانگر سختی انتخاب برخی از این واحدها و پیوستاری بودن تلقی آنان از اصطلاح‌بودگی است. این مسئله در سایر زبان‌های دارای سنت فرهنگ‌نگاری نیز مشاهده شده‌است؛

ث) کار میدانی برای جستجوی مدخل‌های عمومی‌شده در گل‌فروشی‌ها و عطاری‌ها بخشی از فرایند پیکره‌سازی فرهنگ محسوب می‌گردد. پرسشی که به ذهن خوانندهٔ فرهنگ‌خطور می‌کند لزوم کار میدانی در سایر حوزه‌ها نظیر پیشه‌های ایرانی و چگونگی انجام آن است. در

۳. به نظر می‌رسد اشاره به طبقهٔ متوسط در گزینش گیاهان آپارتمانی معیاری اجتماعی تلقی شود.

واقع، شیوه پرداختن به مدخل‌های گیاهی و جانوری در فرهنگ سخن، بیانگر تمرکز بر مقوله‌های اجتماعی-فرهنگی^۱ است. این مقوله‌ها شامل معیارهای برون زبانی^۲ می‌شوند که همراه با معیارهای مستخرج از مشخصه‌های درون زبانی پیکره واژگانی هر فرهنگی را شکل می‌دهند.

برگن‌هولتز و تارپ^۳ (۱۹۹۵: ۱۶-۱۷)، دو دیدگاه برای رابطه میان زبان تخصصی و زبان عمومی قائل می‌شوند:

از منظر نخست، زبان تخصصی بخشی از زبان عمومی تلقی می‌شود؛ اما در دیدگاه دوم هرآنچه در زبان عمومی وجود دارد، بخشی از زبان تخصصی نیز محسوب می‌گردد. در همین گفتمان، کابره (۱۹۹۹: ۶۱-۶۲)، سه دیدگاه درباره زبان‌های تخصصی یا زبان برای مقاصد ویژه مطرح می‌کند:

۱. زبان تخصصی (در اینجا زبان برای مقاصد ویژه) از زبان عمومی متمایز است و شامل قواعد و واحدهای واژگانی خاص خود است؛

۲. زبان تخصصی تنها گونه‌ای واژگانی از زبان عمومی است؛

۳. زبان‌های تخصصی بخشی از نظام فرعی کاربردشناختی زبان به مثابه یک کل تلقی می‌شوند. این معیارها به گونه‌ای غیر مستقیم ابزارهای لازم را برای فرهنگ‌نگاران عمومی فراهم می‌آورند تا بتوانند واحدهای واژگانی تخصصی یا تخصصی‌شده را در فرهنگ‌های عمومی درج کنند. در مورد فرهنگ‌های تخصصی نیز همین مسئله صدق می‌کند. برای او تخصصی‌شدگی یا در ساحت حوزه موضوعی رخ می‌دهد، یا بر مبنای شرایط واقتضائات کاربرد شناختی، نظیر تنوع کاربران، و نوع یا وضعیت ارتباطی. از این منظر، رشته‌های علمی نظیر علوم تجربی، ریاضیات، علوم اجتماعی و اقتصاد، حوزه‌های فنی همچون رشته‌های مهندسی و ارتباطات، و فعالیت‌ها و کنش‌های تخصصی نظیر ورزش و تجارت و بازرگانی زمینه‌های واگرایی زبان تخصصی و زبان عمومی هستند (همان: ۶۳). کابره (۱۹۹۶: ۲۰۶-۲۰۸)، چگونگی گزینش اصطلاح‌گان مرتبط در فرهنگ‌های تخصصی را به مخاطب و کاربر این فرهنگ‌ها نسبت می‌دهد. او به مسئله اشتراک واحدهای واژگانی در حوزه‌های موضوعی مختلف نیز اشاره می‌کند که در فرهنگ‌های عمومی علوم و فنون با برش‌های معنایی خاص هر حوزه مطرح می‌شوند. از جنبه دیگر، مسئله تعیین مرز و حدود هر حوزه موضوعی نیز اهمیت دارد. واژه‌ها تا چه حد از تخصصی‌شدگی قابلیت درج دارند؟ چگونه این حدود را باید تعیین کنیم؟ فرهنگ تخصصی

1. sociocultural categories

2. external criteria

3. H. Bergenholtz. & S.Tarp

چند حوزه‌ای نمی‌تواند بستر درج تمام حوزه‌های موضوعی یا حتی تعداد بسیار زیادی از آنها باشد، زیرا در نهایت به تخصصی‌شدگی افراطی ختم می‌شود که نیازهای کاربران غیر متخصص در آن تامین نخواهد شد. از همین دیدگاه، درج عنوان «شیمی» یا «مهندسی شیمی» در این‌گونه فرهنگ‌ها بدون اشاره به «شیمی آلی»، «بسیار» و «شیمی جامدات» بسنده است. برخی از این معیارها را می‌توان به مثابه ملاک‌های مشابه در فرهنگ‌های عمومی یک‌زبانه نیز در نظر گرفت.

در شیوه‌نامه فرهنگ سخن اینگونه ذکر شده است که برای درج لغات علمی و فنی قدیمی، مبنا وجود «دو شاهد مستقل در متون غیرتخصصی»، و مشورت با کارشناسان تاریخ علم بوده است. این شیوه را می‌توان برای درج واژه‌های عمومی شده علوم و فنون و واژه‌های مشترک علوم و فنون هم به کار گرفت. مسائل مرتبط با تعریف‌نگاری اصطلاحات علمی نیز بسیار اهمیت دارد. در مورد کاربران غیر متخصص در هر رشته مخاطب فرهنگ هستند و از دادن اطلاعات تخصصی و دانشنامه‌ای اجتناب شده است. در حین کار پردازش تخصصی فرهنگ، مدخل‌های تخصصی عمومی از یافته‌های بخش عمومی فرهنگ در رمان‌ها و روزنامه‌ها، یافته‌های خود ویراستاران علمی در رسانه‌های عمومی و سایر منابع، و همچنین واحدهای واژگانی‌ای که مولفان رشته‌های تخصصی آنها را از قلم افتاده تلقی کرده‌اند، به مدخل‌های غیر عمومی اضافه شدند.^۱ مسئله اضافه شدن این مدخل‌ها باز هم پیوستاری بودن و عدم تعیین در گزینش واحدهای واژگانی تخصصی را ثابت می‌کند.

مبحث تعریف‌نگاری واحدهای واژگانی غیرعمومی می‌تواند موضوع مقاله‌ای مستقل باشد و در این پژوهش تحلیل نمی‌شود.

۴-۲. مدخل‌ها و زیرمدخل‌های تخصصی فرهنگ سخن

برای مطالعه سرمدخل‌های علمی فرهنگ سخن، ابتدا برخی واحدهای واژگانی را به‌طور تصادفی در این فرهنگ مورد بررسی و تحلیل قرار دادیم. مسئله‌ای که در حوزه زبان علم اهمیت دارد زاویه نگرش به فرهنگ‌های عمومی یک‌زبانه است. از یک منظر می‌توان به این واحدهای واژگانی در فرهنگ‌های عمومی پرداخت و نظام درج اصطلاحات در آنها را مورد نقد و بررسی قرار داد؛ و از سوی دیگر، به روشی معکوس، می‌توان از پیکره‌های علمی موجود بهره برد و با جستجو در اصطلاح‌گان تخصصی نظیر بانک‌های اصطلاحی، به قابلیت اصطلاح‌بودگی^۲ اصطلاحات علمی

۱. صفحه بیست یادداشت ویراستار ارشد اصطلاحات علمی.

2. termhood

اصطلاح‌بودگی و واحد‌بودگی (unithood)، دو مفهوم مهم در حوزه‌های اصطلاح‌کاوی (term mining)، و استخراج اصطلاح (term extraction)، و همچنین حوزه بازیابی خودکار اصطلاح (automatic term recognition) هستند. اصطلاح‌بودگی

حوزه‌های تخصصی توجه کرد. برای سویه معکوس این پژوهش به مصوبات فرهنگستان مراجعه کرده‌ایم.

با بررسی واحدهای واژگانی علمی و فنی فرهنگ سخن^۱ نکاتی در طبقه‌بندی این واحدها قابل ذکر است:

۱. برخی از واحدهای واژگانی دارای برش معنایی عمومی و تخصصی هستند. ابتدا برش معنایی عمومی به کار می‌رود، سپس معنی یا معانی تخصصی آن ذکر می‌شود:

«آلفا» در برش معنایی عمومی به عنوان نخستین حرف الفبای یونانی به کار می‌رود، اما در حوزه فیزیک نوعی ذره و در حوزه نجوم روشن‌ترین ستاره هر صورت فلکی است.

۲. در مواردی چپ‌نویس معنایی از تخصصی به سمت عمومی تعیین شده است. این امر به دلیل تغییر مقوله دستوری از اسم به صفت، یا به دلیل افزوده شدن معنای مجازی برای مدخل مطرح شده است:

«آتشفشان» ابتدا در دو تعریف حوزه علوم زمین، با معنای حفره‌ای در پوسته زمین و همچنین کوه دارای آن حفره به کار رفته است. سپس در قالب صفتی و مجازی در معنای عمومی مطرح شده است.

۳. برخی از مدخل‌های تخصصی با ذکر معادل بیگانه در داخل کمانک (پارانتز)، و منشاء زبانی‌شان (اغلب فرانسوی و انگلیسی) درج شده‌اند:

«اتانول» با درج معادل فرانسوی éthanole، و برچسب حوزه کاربرد شیمی درج شده است. ذکر منشاء زبانی فرانسوی به شناخت ابعاد در زمانی ورود واژه‌های علمی در زبان فارسی کمک می‌کند.

به درجه تعلق یک واحد واژگانی به مفاهیم حوزه تخصصی گفته شده است. اما واحدبودگی به درجه تثبیت‌شدگی یک زنجیره نحوی یا یک همایند مرتبط است (کاگورا و امینو: ۱۹۹۶). اصطلاح بودگی هم شامل اصطلاحات بسیط و هم اصطلاحات پیچیده می‌شود، اما واحدبودگی تنها شامل تثبیت‌شدگی واحدهای واژگانی پیچیده می‌شود.

۳. در این دسته‌بندی شماره صفحه مدخل‌ها یا مدخل‌های فرعی مثال‌ها ذکر نشده است و تنها به چگونگی و چرایی درج آنها پرداخته‌ایم.

۴. در این فرهنگ اصطلاحات تخصصی ذیل عنوان حوزه‌های کاربردی در راهنمای فرهنگ ذکر شده‌اند.^۱ در این فهرست مسئله مهم قرار گرفتن عنوان رشته‌های علم مدرن امروزی در کنار حوزه‌های فرهنگی، اجتماعی، و تاریخی اصطلاحات نظیر تجوید، تصوف، حدیث، خوش‌نویسی، دیوانی، فرهنگ عوام، فقه، فلسفه قدیم، موسیقی ایرانی، موسیقی محلی، و نجوم قدیم است. ذکر برخی حوزه‌ها نظیر انتظامی، بازی، صنایع دستی، احکام نجوم، چاپ و نشر و نظایر آن بیانگر سختی گزینش واحدهای واژگانی به عنوان سرمدخل یا بن‌واژه است.

۵. نخستین بن‌واژه یا سرمدخل حروف الفباء یعنی حرف «آ»، یا سایر حروف نظیر حرف «ب» و سایر حروف نیز می‌توانند حامل برش معنایی تخصصی باشند:

حرف «آ» در برش چهارم برچسب پزشکی گرفته، و در معنای گروه خونی تعریف شده است. حتی پس از آن ترکیب‌های «آی مثبت» و «آی منفی» درج شده است. در تمام حروف یعنی نخستین مدخل‌های الفبایی کلان ساختار هر فرهنگ که حتی به یک «واج» در آنها اشاره شده است، می‌توان ردّ زبان تخصصی و واحدهای واژگانی تخصصی را یافت. شاید اشاره به نام برخی از ویتامین‌ها نیز در اینجا قابل ذکر باشد، هر چند که فرهنگ سخن هر یک از ویتامین‌ها را در همایی با لفظ «ویتامین» به صورت مدخل اصلی درج کرده است.

۶. از آنجایی که در شیوه‌نامه ذکر «غیر متخصص بودن»، ملاک اختصاص برچسب‌های رشته‌ای و مشخص کردن حوزه علمی هر لغت در نظر گرفته شده است^۲، مفاهیم مشترک برخی رشته‌ها در حوزه‌های کاربردی مختلف قرار گرفته‌اند:

برخی از مفاهیم مکانیک در حوزه کاربردی «فنی» قرار گرفته‌اند. البته فنی به زبان اصطلاح‌شناسی ذیل اصطلاحات عمومی^۳ قرار می‌گیرد که منحصرأ شامل اصطلاحات عمومی شده حوزه مکانیک نمی‌شود، بلکه بسیاری از واژه‌های مشترک و اصطلاحات پایه علوم و فنون، و همچنین بسیاری از اصطلاحات عمومی‌شده سایر حوزه‌ها را نیز دربر می‌گیرد.

۱. فهرست حوزه‌های کاربرد در صفحه چهار از بخش «ویژگی‌های فرهنگ و راهنمای مراجعه به آن» ذکر شده است.

۲. پیش‌گفتار: صفحه بیست و یک

۷. اصطلاحات برخی از حوزه‌های علمی از زبان‌های غربی اخذ نشده‌اند، بلکه صورت‌های قدیمی از باب‌های عربی است. از منظر در زمانی و تاریخی، شاید بهتر باشد ابتدا برش معنایی عمومی ذکر شود، سپس برش‌های تخصصی شده آنها تعریف شود.

در مدخل‌های اصلی نظیر «احتقان» (پزشکی)، «احتکار» (اقتصاد) معنای تخصصی ابتدا ذکر شده است. اما در مدخل‌های اصلی دیگر نظیر «احیا» (کشاورزی) در معنای آباد کردن زمین غیر زراعتی و تبدیل آن به زمین زراعتی، و (شیمی در دو برش معنایی) با تعریف ترکیب جسم با هیدروژن و بازیافت یک عنصر از ترکیباتش، برش‌های معنایی عمومی ابتدا مطرح شده‌اند. این دست اصطلاحات گاه منحصراً در معنای تخصصی درج شده‌اند، مانند «احتمالات» (ریاضی)، با تعریف شاخه‌ای از علم ریاضی که در آن احتمال وقوع پیش‌آمدهای تصادفی بررسی می‌شود.

۸. نام عناصر شیمیایی برای درج در فرهنگ‌های عمومی دو تفسیر دارد: نخست اینکه املای فارسی آنها و گونه‌های املایی متمایزشان برای کاربران فرهنگ مورد نیاز است. دوم اینکه تغییرات تاریخی نامگذاری این اصطلاحات و افزودن و کاستن برخی از آنها با روزآمد شدن هر ساله فرهنگ‌ها تغییر می‌کند.

۹. برخی از واحدهای واژگانی در مدخل فرعی برچسب تخصصی گرفته‌اند، زیرا برابر بیگانه آنها در زبان فارسی پرکاربرد است و خود آن مدخل اصلی شده است:

«باری مخزنی» ذیل مدخل اصلی «باری» آمده است، و معادل بیگانه آن، «تانکر»، در جایگاه خودش و به عنوان مدخل اصلی درج شده است؛ هرچند در مدخل تانکر به باری مخزنی اشاره نشده است.

۱۰. برخی از واحدهای واژگانی برچسب تخصصی نگرفته‌اند، اما می‌توان آنها را در حوزه کاربردی هنر و ادبیات قرار داد:

«باروک» در معنای اسمی و صفتی با تعاریف سبکی در هنر اروپا که... و دارای ویژگی‌های این سبک، هیچ برچسب تخصصی‌ای نپذیرفته است. «پارناسیسم»، در معنای مکتبی در ادبیات اروپایی که در قرن نوزدهم میلادی به وجود آمد و طرفدار نظریه هنر برای هنر بود، بدون تخصیص حوزه موضوعی ذکر شده است.

۱۱. برخی از مدخل‌های اصلی یا سرمدخل‌ها برچسب تخصصی گرفته‌اند، اما تعیین مرز تخصصی یا عمومی بودن آنها به دلیل قدمت واحد واژگانی ساده نیست و به قرارداد شیوه‌نامه و اتفاق نظر ویراستاران تخصصی مربوط است و در فرهنگ‌های دیگر نیز برچسب تخصصی ندارند.

مدخل‌های «بیمار» و «بیمارستان» با برچسب پزشکی در برش اول معنایی تعریف شده‌اند. این دو مدخل در فرهنگ معاصر صدری افشار برچسب تخصصی دریافت نکرده‌اند. این برچسب‌ها در فرهنگ‌های عمومی یک‌زبانۀ انگلیسی و فرانسوی نیز مشاهده نمی‌شود.

۱۲. برخی سرمدخل‌ها که دارای برش‌های معنایی عمومی و تخصصی هستند، در زیر مدخل بیشتر بار تخصصی می‌پذیرند و به حوزه‌های کاربردی مختلف تقسیم می‌شوند:

مدخل «جرم» در برش‌های معنایی اول و سوم و پنجم با تعاریف لایۀ رسوبی که بر سطح چیزی به جا می‌ماند، شکل مادی چیزی؛ جسم؛ تن، و در کاربرد قدیمی با تعریف ستاره یا هر یک از کره‌های آسمانی درج شده‌است. اما در تعریف تخصصی یک برچسب فیزیک و یک برچسب پزشکی نیز پذیرفته‌است: برچسب فیزیک با تعریف مقدار ماده موجود در هر جسم که با وزن آن متناسب است، و برچسب پزشکی در مفهوم جرم دندان درج شده‌است.

در زیرمدخل‌ها با حوزه‌های کاربرد نجوم، شیمی، فیزیک، و پزشکی که همگی تخصصی هستند مواجهیم: جرم آسمانی، جرم سماوی، و جرم نورانی که دو مورد آخر به جرم آسمانی ارجاع داده شده‌اند.

همین توصیف‌ها در مورد سرمدخل «تورم» نیز صدق می‌کند. مدخل اصلی هم برش عمومی دارد و هم برش تخصصی اقتصاد. اما در مدخل‌های فرعی «تورم خزنده»، «تورم رسمی»، «تورم رکودی»، و «تورم ساختاری» ذکر شده‌است که تخصصی محسوب می‌شود. در واقع سه تعریف عمومی اولیه این سرمدخل نیز خود تعاریف تخصصی محسوب می‌شوند و پیوستاری بودن تلقی فرهنگ‌نگار از واحدهای واژگانی غیرعمومی را مشخص می‌کنند.

۱۳. مدخل‌های متشکل از تکواژ یا سازندهای یونانی و لاتین قرصی جافتاده در زبان فارسی را می‌توان به‌طور کلی تخصصی لحاظ نمود:

سرمدخل‌ها، زیرمدخل‌ها یا مدخل‌های فرعی و ارجاعاتی که با سازندهایی نظیر «ایزو، هیدرو، هیستو، آنتی، تله، آنتا، آنترو» درج شده‌اند، همگی

برچسب تخصصی می‌پذیرند. تنها برخی از این واحدهای واژگانی در برش معنایی مجازی یا در مدخل‌های فرعی معنای عمومی نیز می‌پذیرند.

سازند ایزو- در سرمدخل‌هایی با حوزه‌های کاربردی نظیر فیزیک، شیمی، و ساختمان درج شده‌است. «ایزوله» در برش تخصصی با تعریف عایق حرارت و رطوبت آمده‌است، اما در معنای مجازی منزوی نیز ذکر شده‌است. «ایزوله شدن» فقط در معنای مجازی، و «ایزوله کردن» در معنای تخصصی و مجازی ذکر شده‌است.

۱۴. برخی واحدهای واژگانی تخصصی یا مرتبط با حوزه‌های کاربرد در فرهنگ سخن معادل بیگانه ندارند. به عبارت دیگر واحدهای واژگانی غیر عمومی، گسترهٔ مصداقی وسیعی دارند. در حوزه‌های کاربرد سخن، برچسب‌هایی نظیر موسیقی محلی، موسیقی ایرانی فلسفهٔ قدیم، بازی و نظایر آن را می‌توان از این دست واژه‌ها طبقه‌بندی کرد:

مدخل «تار»، در برش اول معنایی با برچسب موسیقی ایرانی اینگونه تعریف شده‌است:

ساز زهی مضرابی به طول تقریبی ۹۵ سانتی‌متر با کاسهٔ طنین مضاعف که با غشایی از پوست دباغی‌شدهٔ گوسفند پوشانده شده، دارای شش سیم است، و با مضراب برنجی نواخته می‌شود.

در این تعریف، به رغم سادگی و قابل فهم بودن، به تخصص موسیقی نیاز است. این نمونه‌ها بیانگر چند نکتهٔ تکمیلی در بررسی واحدهای واژگانی است:

هنگامی که از واژه‌های عمومی شدهٔ علوم و فنون سخن می‌گوییم. منظور علم جدید است. اما فرهنگ‌های یک‌زبانۀ عمومی نظیر سخن، با توجه به نیاز عملی به تعریف‌نگاری واحدهای واژگانی، به متخصصانی از حوزه‌های مختلف مراجعه می‌کنند. تفکیک واژه‌های عمومی و بدون برچسب‌های علمی یا کاربردی خاص، از واژه‌های علمی و فنی از یک سو، و واژه‌های کاربردی غیرعمومی از سوی دیگر کاری بسیار دشواری به نظر می‌رسد. اگر برای تعریف‌نگاری سرمدخل یا مدخل فرعی به متخصص موضوعی نیاز باشد، آن واحد واژگانی غیر عمومی تلقی می‌شود که یا تعریف‌نگاران عمومی در آن از دانش متخصص موضوعی بهره برده‌اند، یا متخصص موضوعی به‌طور مستقیم در نگارش تعریف نقش

داشته‌است و در مراحل بعد سرویراستاران تخصصی و عمومی آن را تکمیل کرده‌اند.

۵. گزینش واژه‌های تخصصی از دادگان‌های اصطلاح‌شناختی

اما سویه دیگر گزینش مدخل‌های تخصصی برای فرهنگ‌های عمومی یک‌زبانه، زانسو^۱ نگریستن برای این نوع گزینش است. حتی اگر فرهنگ عمومی پیکره‌بنیاد باشد، و برای بخش تخصصی فرهنگ سازوکار ویراستاری مستقل فراهم شده باشد، گزینش نهایی مدخل‌های درج شونده به مثابه اصطلاح تخصصی یا واژگان پایه علمی و فنی، خود به کارگروه‌های تصمیم‌ساز برای درج آن واحدهای واژگانی نیازمند است. این امر بیانگر سختی گزینش نهایی برخی از واحدهای واژگانی بینابینی است که در محدوده میان زبان عمومی و زبان تخصصی در گردش‌اند: واحدهایی که هم عمومی تلقی می‌شوند و هم برش معنایی تخصصی دارند، واحدهایی که در چند حوزه تخصصی عمومی شده‌اند، واحدهایی که در گذار از یک حوزه به حوزه دیگر به نواژه معنایی تبدیل شده‌اند، و واحدهایی که به تازگی از مفاهیم جدید فناوری وارد زبان‌های دنیا شده‌اند. مواردی در این بررسی قابل ذکر است:

۱. درج واحد واژگانی و ارجاعات آن با تعریف به مترادف در فرهنگ‌های عمومی اتفاق می‌افتد و در زبان عمومی این درج درست به نظر می‌رسد. اما دو نکته در این شیوه بازنمایی وجود دارد: نخست اینکه این واحد واژگانی در فرهنگ عمومی برچسب تخصصی نگرفته‌است؛ و دوم اینکه این مدخل در حوزه تخصصی مورد نظر به دو معادل متمایز مربوط است.

«آزادراه»^۲ در فرهنگ سخن با دو ارجاع به «اتوبان»^۳ و «بزرگراه» تعریف شده‌است، و برای فارسی زبان این ارجاعات درست به نظر می‌رسد. اما در حوزه تخصصی حمل و نقل درون شهری آزادراه با معادل انگلیسی freeway، از بزرگراه با معادل انگلیسی expressway متمایز می‌شود. اتوبان نیز که در دوره‌ای تاریخی وارد زبان فارسی شده‌است، تنها معادل آزادراه است. این تفکیک یا تطریف معنایی در حوزه تخصصی انجام پذیرفته‌است، اما مترادف تلقی شدن هر سه واژه در فرهنگ سخن بر مبنای واژگان ذهنی فارسی زبانان نیز درست به نظر می‌رسد.

بررسی این سه واحد واژگانی در فرهنگ معاصر فارسی امروز نشان می‌دهد که بزرگراه با تعریف مستقل به اتوبان ارجاع شده‌است، و آزادراه نیز به‌طور مستقل تعریف شده‌است. این

۱. در اینجا منظور از زانسو نگریستن برای گزینش مدخل‌های تخصصی فرهنگ‌های عمومی، نگاه مفهومی داشتن به گزینش مدخل‌ها، و بررسی پیکره‌ها و دادگان‌های تخصصی برای یافتن واحدهای واژگانی مناسب درج در فرهنگ‌های عمومی است.

1. freeway
2. autobahn

بازنمایی نیز بیانگر ارجاع تقریبی این سه واژه به یکدیگر در واژگان ذهنی فارسی زبانان است. به عبارتی دیگر واژه مراحل اصطلاح‌زدودگی را طی کرده و برای گویشوران غیر تخصصی تلقی می‌شود.

۲. برخی از واحدهای واژگانی عمومی-تخصصی، به دلیل گسترش مفهومی در حوزه‌های میان‌رشته‌ای برچسب‌های متفاوت رشته‌ای دریافت می‌کنند. این واحدها در مرز میان زبان عمومی و تخصصی قرار دارند، و احتمال دارد در برخی از فرهنگ‌ها برچسب تخصصی نپذیرند:

مدخل «طلاق» در فرهنگ روز سخن برچسب فقه و حقوق دریافت کرده‌است. در مصوبات فرهنگستان همین مدخل در جامعه‌شناسی، حقوق، روانشناسی، علوم سلامت، و مطالعات زنان با یک تعریف مشترک^۱ برچسب خورده‌است. همین مدخل در فرهنگ یک‌زبانۀ فرانسوی روبر و فرهنگ معاصر صدری افشار برچسب حوزه‌ای دریافت نکرده‌است، هر چند تعاریف آنها با تعریف کلی تخصصی تفاوت چندانی ندارد. تمام فرهنگ‌های یک‌زبانۀ میان این نوع گزینش برچسب تخصصی و عمومی بودگی در نوسان‌اند.

۳. برخی از واحدهای واژگانی تعریفی به مثابه اصطلاح عمومی در فرهنگ‌ها دارند. این گونه اصطلاحات عمومی شده، به درستی، با حوزه کاربرد فنی در فرهنگ سخن مدخل شده‌اند. اما این گونه اصطلاحات در دادگان‌های اصطلاح‌شناختی به حوزه‌های موضوعی متنوعی مرتبط‌اند:

مدخل «طوقه» در سخن، در برش معنایی نخست با برچسب فنی، به طوقه دوچرخه یا موتورسیکلت اشاره دارد و اینگونه تعریف شده‌است: حلقه فلزی که لاستیک چرخ دوچرخه یا موتورسیکلت روی آن می‌افتد. این مدخل در برش‌های دوم و سوم با تعریف حلقه یا هر خط یا تصویر شبیه حلقه به زبان عمومی بازمی‌گردد.

این مدخل، با همین برش‌های معنایی، در فرهنگ معاصر فارسی صدری افشار برچسب تخصصی دریافت نکرده‌است: ۱... حلقه ۲. حلقه فلزی چرخ دوچرخه یا موتورسیکلت که لاستیک روی آن قرار می‌گیرد
در برش سوم نیز این مدخل برچسب تخصصی ندارد: بخش زیرین چاه که دارای قطر و گشادی بیشتری است.

۳. پایان دادن به یک ازدواج به‌صورت قانونی

تنها در برش چهارم است که این مدخل با برچسب تخصصی هندسه مطرح می‌شود: بخشی از یک صفحه که به وسیله دو دایره متحدالمرکز احاطه شده است؛ تاج؛ تاج دایره؛ طوق واژه «طوقه» با چهار برچسب مختلف در مصوبات فرهنگستان به کار رفته است: مهندسی جوشکاری و آزمایش‌های غیر مخرب، با معادل collar، مهندسی بسپار، تایر، با معادل bead، ریاضی بامعادل loop، و زیست‌شناسی، با معادل rosette. در این حوزه‌های تخصصی، فقط حوزه بسپار با مترادف طوقه تایر به تعریف فنی طوقه در سخن نزدیک است و سایر حوزه‌ها به دلیل تخصصی بودن کامل قابل درج در فرهنگ‌های عمومی نیستند.

۴. برخی واحدهای واژگانی به حدی عمومی به نظر می‌رسند که به هیچ عنوان وجه تخصصی بودگی آنها مشخص نمی‌شود. این دسته از واژه‌ها را تنها در دادگان‌های تخصصی اصطلاح‌شناختی می‌توان با برچسب حوزه مورد نظر تشخیص داد:

مدخل «خودشیرینی» در سخن بدون برچسب حوزه‌ای و تعریفی عمومی و با گرایش زبانی اجتماعی گفتگو^۱ ارائه شده است: تلاش برای خوب، مطیع، و خدمتگزار نشان دادن و عزیز کردن خود نزد دیگری، با چاپلوسی و خوش‌خدمتی. بسیاری از سازندهای این تعریف خود مدخل شده‌اند.

همین مدخل در مصوبات فرهنگستان و در حوزه روان‌شناسی با تعریفی تخصصی ارائه شده است: تلاش/بزاری برای کسب تایید و رضایت دیگران/از طریق مدیریت تاثیر. بسیاری از واحدهای واژگانی از این دست وجود دارند که در فرهنگ‌ها می‌توانند برچسب تخصصی نیز دریافت نمایند. برای درج برچسب تخصصی به اینگونه واحدهای واژگانی، یا باید از پیکره‌های کلان برش‌های معنایی تخصصی‌تر را استخراج کرد، یا از انواع اصطلاح‌گان تخصصی در دسترس آن برش معنایی را که به زبان عمومی نزدیک‌تر است به برش‌های معنایی پیشین اضافه نمود. واژه‌هایی نظیر شادی، شادمانی، شغف، شور، شیدایی در حوزه روانشناسی را می‌توان با برچسب این حوزه، اما تعاریف عام و قابل فهم، به فرهنگ‌های عمومی اضافه کرد.

۵. در مورد نوواژه‌های عمومی شده همچون برند، فریلنسر، فوتوکال، آنباکسینگ، موتورلانس^۲ و نظایر آنها، در صورت روزآمد شدن سالیانه فرهنگ‌ها، مسائل مختلفی مطرح می‌شود:

۱. منظور از گرایش زبانی در فرهنگ سخن جنبه‌های اخلاقی، اجتماعی، و تاریخی کاربرد واژه است. گرایش زبانی اجتماعی به سه دسته گفتگو، عامیانه، و کودکانه تقسیم می‌شود.

۲. معادل مصوب واژه‌های ذکر شده به ترتیب ویژند، آزادکار، عکس‌گیران، جعبه‌گشایی، و موتورآمبولانس یا موتورلانس است.

نخست اینکه، معادل بیگانه نوواژه فارسی، حداقل تا مدتی مشخص، باید در فرهنگ ذکر شود. اینکه کدام یک به دیگری ارجاع داده می‌شود، بستگی به میزان رواج واژه انگلیسی احتمالی دارد. به‌طور مثال بهتر است ویژگی‌ها به برند ارجاع شود و برند تعریف شود، زیرا این واژه هنوز نزد گویشوران، در گفتگوهای روزانه، به‌طور گستره کاربرد ندارد. البته ویراستاران اصلی و تخصصی در شیوه‌نامه به روش‌های ارجاع نوواژه‌ها اشاره خواهند کرد.

دوم اینکه، در این موارد هم، شبکه مفهومی واژه‌های مورد نظر به‌طور کامل در فرهنگ‌های عمومی درج نمی‌شود، بلکه واژه‌هایی که نزد عموم رواج یافته‌است، بنا به مورد، درج می‌شود. مسئله دیگر این است که درج برخی از نوواژه‌های فناوری در فرهنگ‌های انگلیسی، فرهنگ‌نگار فارسی را ملزم نمی‌کند که آنها در فرهنگ‌های عمومی یک‌زبانه درج کند. برای درج در فرهنگ‌های فارسی صورت بیگانه واحد واژگانی باید در تداول گفتگویی گویشوران به‌کار گرفته شود.

۶. در مدخل‌های فرعی، بررسی و تناظر میان حوزه‌های تخصصی و عمومی بسیار پیچیده است. اگر از سویه تخصصی آغاز کنیم، مدخل‌هایی در شبکه مفهومی تخصصی یافت می‌شود که الزاماً در فرهنگ‌های عمومی مدخل نشده‌اند:

در فرهنگ سخن الفاظی که با مدخل اصلی «عصر» همایند می‌شوند، به برش چهارم و پنجم مربوط هستند: در برش چهارم به هر یک از تقسیمات یک دوره از تاریخ تمدن گفته شده‌است. و در برش پنجم، در معنای دوره با برچسب علوم زمین درج شده‌است. واحدهای واژگانی نظیر عصر آهن، عصر حجر، عصر مفرغ، و عصر یخبندان از این دست واژه‌ها هستند.

انواع ترکیب‌های متناظر فارسی در مصوبات با برچسب باستان‌شناسی درج شده‌اند، در حالی که این واژه‌ها در شبکه مفهومی پیچیده‌تری قرار دارند. در این شبکه مفهومی عصر مس یا مس‌سنگی اضافه می‌شود، دوره‌های مختلف عصر مفرغ شامل عصر مفرغ آغازین، عصر مفرغ میانه و عصر مفرغ پایانی به‌طور مستقل مدخل می‌شوند. عصر نوسنگی یا نوسنگی به واژه‌های این شبکه اضافه می‌شود، عصر حجر در فرهنگ‌های عمومی به عصر سنگ در مصوبات تبدیل می‌شود، هر چند که عصر حجر با برچسب گفتگو و مجاز معنای ضمنی زمان‌ها یا گذشته‌های بسیار دور حمل می‌کند. به این شبکه مفهومی عصر استخوان اضافه می‌گردد. در همین شبکه

مفهومی اصطلاح «عصر» با «عهد»^۱ نیز مرتبط است که در برش سوم فرهنگ روز یا بزرگ سخن به معنای روزگار؛ دوره؛ زمان درج شده است. این واژه نیز در باهمایی‌های مختلف نظیر عهد دقینوس و عهد بوق زمان بسیار قدیم را بازنمایی می‌کند. پارینه سنگی با تعریف مجزا و مستقل در فرهنگ سخن تعریف شده است. این مفهوم در حوزه باستان‌شناسی به انواع زیرین، زبرین، و میانی تقسیم می‌شود. نوسنگی نیز به انواعی در این حوزه تقسیم شده است. به نظر می‌رسد که درج تمام این شبکه مفهومی امکان‌پذیر نباشد. اما این مجموعه تخصصی از یک شبکه مفهومی واحد شکل گرفته است و دلایل اجتماعی و فرهنگی مبنای درج برخی از آنها و حذف یا عدم درج برخی دیگر تلقی می‌شود.

مسائل مربوط به چینش کلان‌ساختاری واحدهای واژگانی تخصصی در فرهنگ‌های عمومی و تخصصی و در فرهنگ‌های اصطلاح‌شناختی به نظم الفبایی در اغلب فرهنگ‌های عمومی، و نظم الفبایی موضوعی در فرهنگ‌های اصطلاح‌شناختی باز می‌گردد. در این فرهنگ‌ها پس از معادل‌یابی برای اصطلاحات هر شبکه مفهومی درج واحدهای واژگانی به شیوه الفبایی انجام می‌گیرد. تنها در فرهنگ‌های الفبایی قیاسی عمومی است که می‌توان به روش تداعی شبکه معنایی هر بن‌واژه را نیز ذکر و درج کرد.

تفاوت‌های مرتبط با تعلق واژه‌ها در فرهنگ‌های عمومی و اصطلاح‌شناختی نیز بیانگر دیدگاه‌های نظری و کاربردی متمایز است. تعلق واژه «عصر» و بیشتر ترکیبات آن به باستان‌شناسی و تعلق برخی از باهمایی‌ها به حوزه‌های زمین‌شناسی و علوم جو در مصوبات و تعلق برخی از این واحدهای واژگانی به حوزه علوم زمین در فرهنگ سخن بیانگر بینارشته‌ای شده و چند رشته‌ای شدن برخی از مفاهیم مشترک در حوزه‌های فرهنگ‌نگاری و اصطلاح‌شناسی است. نکته قابل ذکر این است که نمونه‌هایی از این مدخل‌ها در برخی از فرهنگ‌های انگلیسی بدون برچسب حوزه‌ای درج شده‌اند. مدخل *Bronze Age* و *Stone Age* در فرهنگ وبستر (۲۰۰۳) بدون ذکر حوزه تخصصی تعریف شده‌اند. و برخی نظیر *palaeolithic* برچسب *ISV*^۲ دریافت کرده‌اند.

در شبکه مفهومی «عصر»، به همراه «عهد» می‌توان به مفاهیمی نظیر «دوره»، و «دوران» نیز اشاره کرد.^۳

1. Era

1. International Scientific Vocabulary

منظور سازندهای لاتین و یونانی به کار رفته ساخت واحدهای واژگانی علمی و فنی است.

۲. «دوران» با دو معادل انگلیسی epoch و period از «دوره» با معادل انگلیسی period در مفهومی دیگر جدا می‌شود: دوران به هر بازه پیش از تاریخی یا تاریخی برپایه مدارک باستان‌شناختی بی آنکه محدوده زمانی و مکانی آن دقیقاً مشخص باشد اطلاق

نمونه‌ها و شواهد بسیار دیگری را نیز می‌توان به این فهرست مفهوم‌بنیاد برای گزینش واژه‌های عمومی شده علوم و فنون ذکر نمود. اما مسئله مشترک در همه این شواهد، پیچیدگی گزینش این واحدها بر مبنای نوع فرهنگ، مخاطبان فرهنگ، و مسائل اجتماعی فرهنگی زبان وابسته است.

۶. بحث و نتیجه‌گیری

در حوزه خبری فوتبال و با بسامد کمتر برخی دیگر از ورزش‌ها، دو نوواژه جدید، یعنی «هایجک»^۱ و «کامبک»^۲ با ویژگی‌های فرهنگ‌نگاشتی خاصی به کار می‌روند که پردازش آنها به موضوع این مقاله ربط دارد:

اول اینکه این دو مفهوم به لحاظ همزمانی به حوزه ورزش تعلق دارند و باید در فرهنگ درج شوند. دوم اینکه این دو مفهوم از حوزه‌های دیگر به طریق استعاره‌ای به فوتبال سرایت کرده‌اند، و آن حوزه‌ها هم باید برچسب تخصصی دریافت کنند. سوم اینکه، این دو واژه‌های قرضی محسوب می‌شوند. چهارم اینکه، این دو واژه را می‌توان به راحتی معادل‌یابی کرد، و معادل‌ها خود نوواژه تلقی می‌شوند. پنجم اینکه، لزوماً در فرهنگ‌های زبان اصلی این واژه‌ها در برش معنایی ورزش فوتبال به کار نرفته‌اند، بلکه تنها در متون ورزشی انگلیسی در معنای استعاره‌ای کاربرد داشته‌اند. نمونه‌هایی از این دست بیانگر چرخش پیوسته و دائمی میان زبان عمومی و زبان تخصصی و در ساحت بینارشته‌ای است. به عبارت دیگر، فرایندهای اصطلاح‌شدگی، اصطلاح‌زدودگی، و اصطلاح‌کوچی به‌طور خطی در این مفاهیم رخ داده‌است. ترتیب این فرایندها به احتمال در فرهنگ‌های فارسی و انگلیسی یکسان پیش‌بینی نمی‌شود. در این پژوهش توصیفی ابعادی از ویژگی بن‌واژه‌های عمومی شده علوم و فنون ذکر شده‌است. فرهنگ‌های یک‌زبان عمومی در مواجهه با حرکت دائمی واحدهای واژگانی عمومی و تخصصی روال‌های یکسانی در پیش نمی‌گیرند. فرایندهایی نظیر اصطلاح‌شدگی، اصطلاح‌زدودگی، و اصطلاح‌کوچی خود موید این چند نکته اساسی در گزینش مدخل‌های علم‌محور هستند:

۱. بسیاری از مدخل‌های علمی واحد واژگانی عمومی هم هستند؛

می‌شود. اما پربود یا دوره دوم هر بازه زمانی بر پایه مدارک باستان‌شناختی است که محدوده زمانی و مکانی آن دقیقاً مشخص باشد.

۱. قرارداد بستن با بازیکنی که مراحل اولیه مذاکره انتقال با تیمی دیگر را آغاز کرده‌است (تعریف نگارنده).

۲. در فوتبال، بازگشت تیمی که در حین بازی معمولاً بیش از یک گل دریافت کرده‌است و امید جبران آن نمی‌رود و پیروزی نهایی آن تیم. (تعریف نگارنده).

۲. مدخل‌های علمی مسائل تاریخی در زمانی دوگانه‌ای دارند. در مواردی، با تحول مفاهیم میان علوم مختلف، با مفهومی نو و برچسب واژگانی نو، در فرایند اصطلاح‌کوچی برچسب تخصصی دیگری می‌پذیرند. گاه نیز نتیجه منسوخ شدن مفاهیم قدیمی، حذف آنها، و ظهور مفاهیم و برابر نهادهای جدید هستند؛

۳. همان‌طور که برخی از مدخل‌های زبان عمومی در فرهنگ‌ها برچسب تاریخی، قدیمی، و منسوخ می‌پذیرند، واحدهای واژگانی علمی و فنی نیز این برچسب‌ها را در مفهوم تحول تاریخی دانش می‌پذیرند. نتیجه این امر برای فرهنگ‌نگار درج برچسب کاربردی یا تخصصی جدید در حوزه‌ای دیگر خواهد بود؛

۴. نوواژه‌ها^۱ اغلب در فرهنگ‌های عمومی برچسب کاربردی علمی و فنی می‌پذیرند. نوواژگی گاه با ظهور فناوری‌های نوین مرتبط است، گاه به رخداد‌های جهانی نظیر جنگ‌ها و بیماری‌های همه‌گیر ارتباط دارد، یا محصول تلفیق علم و زندگی روزه‌مره است. اینکه برخی از واحدهای واژگانی علمی با ظهور مفاهیم جدیدتر از فرهنگ‌ها حذف بشوند یا باقی بمانند به مدیریت واژگانی سرویراستار و ناشر و نوع فرهنگ مربوط است؛

۵. زبان عمومی و زبان تخصصی به دلایل مختلف مرزهای نامشخصی دارند. به همین دلیل گزینش برچسب تخصصی در فرهنگ‌های یک‌زبانۀ عمومی عمدتاً وابسته به نیاز کاربران، دیدگاه فرهنگ‌نگار، و ابعاد اجتماعی فرهنگی زبان مورد نظر است؛

۶. برخی فرهنگ‌ها ابتدا حوزه‌های تخصصی را در طبقه‌بندی کلی قرار می‌دهند و سپس جزئیات را ذیل آن عرضه می‌کنند. حوزه‌های کلی شامل مواردی نظیر آموزش، فرهنگ و اجتماع، علم (همچون علوم زیستی)، و مسائل زندگی روزمره است؛

۷. هر آنچه از ترکیبات عالمانه^۲ در زبان‌های اروپایی به کار می‌رود بخشی از واحدهای واژگانی علمی و فنی در فرهنگ‌های عمومی آن زبان‌هاست. تکرار این واحدهای واژگانی در فرهنگ‌های فارسی یا در قالب واژه‌های قرضی رخ می‌دهد، یا نوواژه‌های معادل در مفاهیم متناظر که همگی برچسب حوزه موضوعی می‌پذیرند؛

۸. طبقه‌بندی مشترک و کلی واحدهای واژگانی غیر عمومی را اینگونه می‌توان بیان کرد: الف) واحدهای واژگانی رشته‌های دانشگاهی: بن‌واژه‌های علوم محض و پایه (حوزه‌هایی نظیر زیست‌شناسی، شیمی، فیزیک و ریاضی)؛ بن‌واژه‌های علوم اجتماعی (حوزه‌هایی نظیر

۱. مبحث نوواژگی در فرهنگ‌ها یکی از مسائل پرچالش فرهنگ‌نویسی مدرن تلقی می‌شود. از منظر برخی نوواژگی هنگامی رخ می‌دهد که واحد واژگانی در فرهنگ‌ها درج نشده باشد. به عبارت دیگر، کلمه هنگامی در فرهنگ درج می‌شود که نوواژه نباشد (سیله‌رول، ۲۰۰۸: ۲۲). این تعریف سلبی، از جنبه دیگر با تناقضی مواجه می‌شود که در آن بسیاری از فرهنگ‌های غربی فهرستی از نوواژه‌های هر سال خود را ارائه می‌کنند.

جامعه‌شناسی، روانشناسی، و اقتصاد)؛ ب) واحدهای واژگانی فن‌بنیاد: بن‌واژه‌های حوزه‌های فنی و فناوری (نظیر مهندسی رایانه، معماری)؛ اصطلاحات حرفه‌ای پیشه‌ها؛ پ) اصطلاحات تاریخی و ریشه‌شناختی (صورت قدیمی، منشاء برخی اصطلاحات، اصطلاحات منتسب به نام افراد (نظیر داروینیسیم)؛ ت) اصطلاحات کاربردبنیاد (توصیفی و تجویزی)؛ ث) اصطلاحات از منظر زبانی (اصطلاحات عام علمی در قالب اشیاء، مفاهیم، پدیدارها، همچون سلول، اتم و نظایر آن)؛ افعال خاص زبان علم، صفات خاص زبان علم؛ ج) واحدهای واژگانی از منظر میزان تخصصی بودگی (اصطلاحات عمومی‌شده، پایه، مشترک، و تخصصی) چ) واژگان شبکه‌های اجتماعی.

نکته قابل ذکر لزوم درج دلایل و روش‌های گزینش بن‌واژه‌های علمی و فنی در شیوه‌نامه فرهنگ‌هاست؛ هرچند که این روش‌شناسی با توجه به نوع فرهنگ‌های یک‌زبانه و نیاز کاربران و حجم فرهنگ تغییر می‌کند. گاه پیکره‌های عظیم روال‌های گزینش مدخل‌های علمی و فنی را تسهیل می‌کنند، اما در نهایت سرویراستار فرهنگ است که باید تصمیم‌نهایی را در باره درج یا عدم درج واحدهای واژگانی علمی در شبکه‌های مفهومی اتخاذ کند.

منابع

هاشمی میناباد، حسن. (۱۳۸۶). *فرهنگ‌نگاری (مجموعه مقالات)*. تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی، نشر آثار.

انوری، حسن. (۱۳۸۱). *فرهنگ بزرگ سخن*. تهران: انتشارات سخن.

صدری افشار، غلامحسین، حکمی، نسرین و حکمی، نسترن. (۱۳۹۶). *فرهنگ معاصر (ویراست چهارم)*. تهران: فرهنگ معاصر.

- Barnhart, R. K. (1978). 'American lexicography, 1947-1973', *American Speech*, 53/2:83-140.
- Béjoint, H. (2010). *The Lexicography of English: From Origins to Present*. New York: Oxford University Press.
- Bergenholtz, H. & Tarp, S. (1995). *Manual of specialised lexicography: the preparation of specialised dictionaries*. Amsterdam/Philadelphia. John Benjamins.
- Botta, M. (2013). 'La terminologie de l'environnement en vulgarisation scientifique : La famille lexicale de la régénération des forêts en portugais'. *Equivalences*, 40(1) : 277-298.
- Boulanger, J. C. (2001). « L'Aménagement des marques d'usage technolèctales dans les dictionnaires généraux bilingues », in *Les Dictionnaires de langue française. Dictionnaires d'apprentissage. Dictionnaires spécialisés de la langue. Dictionnaires de spécialité*. PRUVOST J. (dir.), Paris, Honoré Champion. 227-247.

- Cabré, M. T. (1996). *Terminology, LSP and Translation: Studies in language engineering*, in honour of Juan C. Sager, edited by Harold Somers. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Cabré, M. T. (1999). *Terminology: theory, methods, and applications*. Edited by Juan Carlos Sager, Translated by Janet Ann DeCesaris. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins.
- Celotti, N., & Musacchio, M. T. (2004). 'Un regard diachronique en didactique des langues de spécialité'. *Ela. Études de Linguistique Appliquée*, 135 : 263-270.
- Delavigne, V. (2020). 'De l'(in)constance du métalinguistique dans un corpus de vulgarisation médicale', *Corela, Cognition, représentation, langage*, HS-31.
- Gambier, Y. (1991). 'Travail et vocabulaire spécialisés : Prolégomènes à une socio-terminologie'. *META*, 36(1), 8-15.
- Gaudin, F. (1993). *Pour une socioterminologie : Des problèmes sémantiques aux pratiques institutionnelles*. Rouen: Publications de l'Université de Rouen.
- Gaudin, F. (2003). *Socioterminologie : Une approche sociolinguistique de la terminologie*. Bruxelles : De Boeck-Duculot.
- Guespin, L. (1991). 'La circulation terminologique et les rapports entre science, technique et production'. *Cahiers de linguistique sociale, Terminologie et sociolinguistique*, 18:59-79
- Guilbert, L. (1973). 'La spécificité du terme scientifique et technique'. *Langue Française*, 17: 5-17.
- Harris, Z. (1968). *Mathematical structure of languages*. New York. Columbia University Press
- Hoffmann, L. 1985. *Kommunikationsmittel Fachsprache [means of communication: technical language]* Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Kocourek, R. (1991). *La langue française de la technique et de la science. Vers une linguistique de la langue savante*. Wiesbaden : Oscar Brandstetter.
- Landau, S. (2001). *Dictionaries. The Art and Craft of Lexicography*. 2nd edn, Cambridge: CUP.
- Mercier, S. (1801). *La néologie ou Vocabulaire des mots nouveaux* (2 vols), Moussard/maradan : Paris.
- Quemada, B. (1969). *Les Dictionnaires du Français Moderne : 1539-1863*. Paris: Didier.
- Pearson, J. (1998). *Terms in Context*. Amsterdam/Philadelphia. John Benjamins.
- Provost, J. (2008). "Du «terme», de la «terminologie» et de la néologie dans les dictionnaires " in *Néologie et terminologie dans les dictionnaires*, Jean-François Sablayrolles (sous la direction de), Paris: Honore Champion éditeur, pp.9-12.
- Rey, A. (1970). *La lexicologie : lectures*. Paris : Klincksieck.
- Rey, A. (1985). "La terminologie dans un dictionnaire générale de la langue française : Le Grand Robert", in *Infoterm : TermNet News* 14, pp.5-7.
- Rey, A. (1995). *Essays on terminology*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Rondeau, G. (1984). *Introduction à la Terminologie* : Chicoutimi : Gaétan Morin.
- Sinclair, J. (1985). «Lexicographic Evidence», in: *Dictionaries, Lexicography and Language Learning*, Robert Ilson (dir.), Oxford, Pergamon Press & The British Council: 81-92.

- Sablaylorles, Jean-Francois (ed.) (2008). *Néologie et terminologie dans les dictionnaires*. Paris : Honore Champion Editeur.
- Trimble, R. M. T. & Trimble, L. (1978). 'The Development of EFL Materials for Occupational English: The Technical Manual'. In R.M.T. Trimble, L. Trimble and K. Drobnic (eds), *English for Specific Purposes. Science and Technology*. English Language Institute, Oregon State University, pp.74–132.
- Ungureanu, L. (2006). *L'interpénétration langue générale-langue spécialisée dans le discours d'internet*. Paris: Connaissances et Savoirs.
- Wesmaël, F. & R. Wesmaël (2003). «L'Expression de la science dans un dictionnaire culturel», in *Les dictionnaires Le Robert. Genèse et évolution*, Cormier M.-C., Francoeur A. et Boulanger J.-C. (dirs.), Montréal : Presses de l'Université de Montréal, <https://books.openedition.org/pum/13863>
- Webster's New Collegiate Dictionary. A Merriam-Webster*. (2003). (Springfield, MA: G. & C. Merriam Co.).